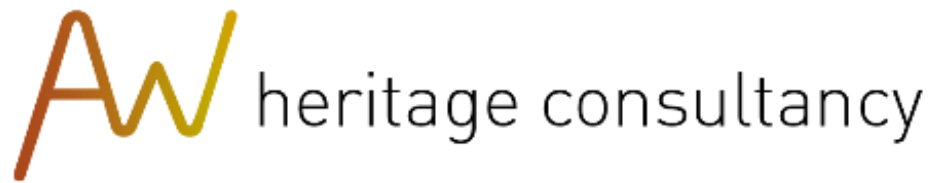

Faro: een vak apart (?)

Onderzoek naar de vaardigheden voor erfgoedprofessionals om conform het Faro Verdrag te werken

Presentatie van de onderzoeksresultaten van een onderzoek naar de vaardigheden die een erfgoedprofessional nodig heeft volgens een Faro-methode te werken.

Titel	Faro: een vak apart (?) - Onderzoek naar de vaardigheden voor erfgoedprofessionals om conform het Faro Verdrag te werken
Auteur	Annemarie Willems
Organisatie	AW Heritage Consultancy, Amersfoort
KvK	75203529
Email	annemarie@awheritageconsultancy.org
Website	www.awheritageconsultancy.org
Opdrachtgever	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort
Publicatiedatum	Augustus 2020

Inhoud

1. Inleiding.....	7
2. Onderzoeksplan	9
3. Literatuurstudie	13
Nieuwe erfgoedbenadering	13
De rol van de erfgoedprofessional.....	14
Vaardigheden.....	15
Onderwijs en training.....	20
4. Focusgroepen en Interviews	23
Het Faro Verdrag.....	23
Erfgoedparticipatie	24
Maatschappelijke betekenisgeving.....	26
Kennis en vaardigheden.....	27
Sociale, persoonlijke, verbindende en communicatieve vaardigheden	28
Digitale vaardigheden	31
Praktische vaardigheden.....	32
Rolopvatting.....	32
Onderwijs.....	33
5. Vaardigheden van de Erfgoedprofessional.....	37
6. Overige conclusies en aanbevelingen	41
7. Literatuurlijst.....	43
Bijlagen.....	49
Bijlage 1 – Deelnemerslijst Focusgroepen en Interviews	51
Bijlage 2 – Hand-out Focusgroepen Nederlands.....	53
Bijlage 3 – Hand-out Focusgroepen Engels.....	57

1. Inleiding

In 2005 werd het Europese Kaderverdrag over de Waarde van Cultureel Erfgoed voor de Samenleving (Verdrag van Faro) in het Portugese Faro aangenomen door het Comité van Ministers van de Raad van Europa (RvE). Het Verdrag trad hetzelfde jaar in werking. Tot nu toe hebben negentien lidstaten van de RvE het Verdrag geratificeerd en zes hebben het getekend.

Het Verdrag van Faro verankert eerdere instrumenten die de RvE heeft geïntroduceerd ten behoeve van het beheer en behoud van het erfgoed van de lidstaten en vult daar bovendien op aan. In tegenstelling tot andere instrumenten plaatst het Verdrag de mens centraal (en niet het erfgoed zelf) en introduceert daarvoor een nieuwe term: erfgoedgemeenschappen. Daarnaast benadrukt het verdrag de waarde en potentie die erfgoed heeft en dat het kan worden ingezet als cultureel, sociaal en economische middel voor duurzame ontwikkeling en kwaliteit van leven (RvE, 2020).

De Nederlandse minister voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) gevraagd om de mogelijkheden voor ondertekening, ratificatie en implementatie van het Faro Verdrag te verkennen. De RCE is daarop in 2019 gestart met het driejarige Programma Faro met als motto 'leren door te doen' en als doel om een nieuw handelingsperspectief te verkennen voor de doelgroepen van het programma: Professionals en organisaties die zich bezighouden met erfgoed. De resultaten van het programma vormen een bouwsteen voor het uiteindelijke advies aan de aan de minister over ratificatie en implementatie van het Verdrag van Faro.

In het kader van deze verkenning is onder andere de vraag ontstaan hoe erfgoedprofessionals om dienen te gaan met dit verdrag en welke vaardigheden zij nodig hebben om conform dit verdrag te werken. Het inventariseren van deze vaardigheden is het doel van dit onderzoek.

De centrale vraag van dit onderzoek is:

Welke vaardigheden heeft een erfgoedprofessional nodig om conform de Faro-methode te werken?

Deze vraag is voor dit onderzoek opgedeeld in drie deelvragen:

1. Wat betekent het Faro Verdrag voor de manier waarop de erfgoedprofessional werkt?
2. Welke vaardigheden staan centraal in deze werkwijze?
3. Hoe kunnen deze vaardigheden worden ontwikkeld?

Voor de inventarisatie van vaardigheden die passen bij een Faro-werkwijze is het op de eerste plaats van belang om vast te stellen wat een Faro-werkwijze inhoudt. Het zwaartepunt van dit onderzoek ligt echter op de vaardigheden en kennis van de erfgoedprofessional voor het werken in de geest van het verdrag en niet op het definiëren van een Faro-werkwijze. Een erfgoedprofessional is in dit onderzoek gedefinieerd als: iemand die zich beroepsmatig bezighoudt met erfgoed. Mijn specifieke focus van dit onderzoek is gericht op professionals die een erfgoedopleiding hebben gedaan, daar nu mee bezig zijn en/of educatie en training voor erfgoedprofessionals verzorgen in het hoger onderwijs.

De nieuwe erfgoedbenadering die het Verdrag van Faro voorstaat past in een bredere sociaal-politieke beweging van deregulering en decentralisatie met meer ruimte voor inspraak van de burger (Olivier

2016: 8; Zie in NL bijvoorbeeld de Right to Challenge regeling¹). Er is veel geschreven over deze nieuwe benadering en dat deze vraagt om een professional met een breder palet aan vaardigheden en een andere opstelling ten opzichte van erfgoed. Onderzoek naar wat dit betekent voor de opleiding van erfgoedprofessionals staat echter nog in de kinderschoenen. De vaardigheden die een professional nodig heeft worden benoemd en in meer of mindere mate gedefinieerd in de vakliteratuur, maar hoe dit past in de huidige curricula voor erfgoedprofessionals blijft onderbelicht. Daarentegen is er juist veel aandacht in de literatuur voor erfgoededucatie voor de niet-professional, bijvoorbeeld in het lager en middelbaar onderwijs en de training van vrijwilligers door professionals. Erfgoededucatie op scholen is belangrijk, omdat hier al de eerste uitnodiging wordt afgegeven voor deelname in het erfgoedproces zoals Faro dat voorstaat. Deze vorm van educatie is echter niet de focus van dit onderzoek dat zich uitsluitend richt op de vaardigheden en de ontwikkeling ervan in het hoger onderwijs, middels focusgroepen en interviews met erfgoedprofessionals uit Nederland, Finland en België (Vlaanderen), aangevuld met een literatuurstudie.

¹ <https://www.righttochallenge.nl/> (geraadpleegd op 11 juli 2020)

2. Onderzoeksplan

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden zijn een literatuurstudie en sessies met erfgoedprofessionals ingezet (focusgroepen en individuele interviews). Het feit dat het Verdrag een Europees verdrag is biedt de mogelijkheid om lering te trekken uit de ervaringen in andere EU-landen. Daarom zijn naast Nederland, Finland en België (Vlaanderen) meegenomen in dit onderzoek.

Finland heeft het Faro Verdrag reeds ondertekend, geratificeerd en geïmplementeerd, waarmee het een interessant land is om mee te nemen in dit onderzoek. Het Verdrag is sinds 1 september 2018 van kracht. In de verkenningsfase koos Finland er voor de mogelijke effecten van ratificatie van het Verdrag te onderzoeken met experts en de burger. Deze fase werd afgetrapt met een online survey Kaikkien yhteinen kulttuuriperintö, vrij vertaald als ‘het gemeenschappelijk erfgoed voor iedereen’. De survey werd uitgevoerd door Finnish Heritage Agency en de Finnish Local Heritage Federation. Een van de uitkomsten van deze verkenning was dat de implementatie van het Verdrag vraagt om transparant beleid en een andere opstelling ten aanzien van cultureel erfgoed door zowel de professional en de burger (Finnish Heritage Agency, 2014).

België (Vlaanderen) heeft het Verdrag vooralsnog alleen ondertekend en zit in een andere fase dan Nederland. Doordat er nauw wordt samengewerkt tussen beide landen, de nauwe verwantschap cultureel en historisch gezien, en de gemeenschappelijke taal, is het interessant om ook België (Vlaanderen) in dit onderzoek mee te nemen. Vlaanderen is een voorloper waar het gaat om de benadering van erfgoed als middel, met de organisatie FARO (niet vernoemd naar het verdrag, maar naar het woord ‘vuurtoren’) als drijvende kracht². Vlaanderen heeft een sterk afgebakende benadering van het begrip erfgoed, met roerend en immaterieel erfgoed aan één kant en onroerend erfgoed aan de andere kant (Vlaamse Overheid, 2010). Roerend en immaterieel erfgoed valt onder het Departement Cultuur, Jeugd en Media, met een eigen Cultureelerfgoeddecreet. In dit decreet worden Faro-thema’s als erfgoedgemeenschappen en participatie benoemd. Onroerend erfgoed (landschap, gebouwde monumenten, archeologie) valt onder het Departement Omgeving, ook met een eigen Onroenderfgoeddecreet. Dit decreet gaat uit van een meer traditioneel erfgoedbegrip gericht op de materialiteit.

Faro is een raamverdrag, wat betekent dat de lidstaten zelf mogen bepalen welke elementen uit het Verdrag het best aansluiten bij de eigen behoeften en praktijk en hoe het verdrag wordt geïmplementeerd. Nederland heeft ervoor gekozen om eerst te onderzoeken wat er nodig aan de kant van de systeemwereld:

“De systeemwereld is alles wat mensen ontwikkeld hebben aan instellingen en structuren op gebieden als economie, politiek, onderwijs, wetenschap, overheid, gezondheidszorg, verzorgingsstaat enz. enz. Dus een buitengewoon ongelijksoortige verzameling van systemen en subsystemen. De leefwereld is het ervaringsdomein, waarin mensen met elkaar omgaan in en buiten de systemen.” (van der Lans, 2010: 46)

In tegenstelling tot andere verdragen verplicht een raamverdrag tot niets. Dit is gelijk een van de kritiekpunten op het verdrag: Doordat het een raamverdrag is kent het geen concrete acties waardoor het lastig is om het verdrag te operationaliseren en implementeren in politieke, beleidsmatige of

²<https://faro.be/over-faro> (geraadpleegd op 17 juli 2017)

administratieve zin (Olivier, 2016). Olivier (2016) stelt daarom dat het erom gaat hoe in praktische zin betekenis gegeven kan worden aan de brede, participatieve en inclusieve concepten door het verbeteren van de praktijk.

Voor de literatuurstudie heb ik mij hoofdzakelijk gericht op de internationale academische vakliteratuur, rapporten van de Europese Unie en internationale verdragsteksten. Ik heb daarbij met name gelet op een combinatie van trefwoorden: Faro, vaardigheden (*skills*), erfgoed (*heritage*) professional, educatie (*education*), participatie (*participation*). In 2017 en 2018 is in opdracht van de Raad van de Europese Unie een onderzoek uitgevoerd naar kennisoverdracht en vaardigheden van beroepen in de erfgoedsector in Europa: *Fostering cooperation in the European Union on skills, training and knowledge transfer in cultural heritage professions*. Dit rapport is een belangrijke bron voor voorliggend onderzoek, omdat het het enige onderzoek is waarin zo nadrukkelijk de vaardigheden voor erfgoedprofessionals in den brede zijn onderzocht.

In januari en februari 2020 heb ik vijf focusgroepen georganiseerd: twee in Nederland, één in Vlaanderen en twee in Finland. Na een eerste analyse van de focusgroep-bijeenkomsten heb ik in mei en juni zes aanvullende interviews gehouden, vijf telefonisch en één schriftelijk. Een overzicht van de deelnemers is opgenomen in bijlage 1.

Focusgroepen hebben, in tegenstelling tot aparte individuele interviews, als groot voordeel dat deelnemers dieper op de materie ingaan doordat ze gemotiveerd en geactiveerd worden door andere deelnemers. Ketenreacties die ontstaan door meerdere specialisten in een langdurige discussie te plaatsen leiden doorgaans tot diepere inzichten dan kan worden verwacht van individuele interviews.

De groepen zijn zo gevarieerd mogelijk samengesteld, met vertegenwoordigers van verschillende overheidsniveaus (lokaal, regionaal, nationaal), docenten, onafhankelijke consultants, vrijwilligers, museummedewerkers. Voor de deelnemers aan de focusgroepen was een vergoeding van 100 euro per deelnemer beschikbaar en een compensatie van de reiskosten.

De focusgroepen vonden plaats in Amersfoort (NL), Antwerpen (BE), Helsinki (FI) en Rovaniemi (FI). Voor Finland is uiteindelijk besloten voor twee focusgroepen: één in Helsinki in het zuiden en één in Rovaniemi in Lapland, in het noorden. Door de focusgroep op te splitsen werd de drempel voor deelnemers uit het noorden om aan de focusgroep mee te doen lager doordat ze minder ver hoefden te reizen. In Lapland wonen de Sami, de oorspronkelijke bevolking van Finland en de culturele verschillen tussen noord en zuid zijn groot. Daarom was het belangrijk dat deelnemers uit beide delen vertegenwoordigd waren in de focusgroepen.

Onderstaande vragen vormden de leidraad voor de gesprekken, gesteld in verschillende bewoordingen en volgorde. Eerst een drietal inleidende vragen over op de kernbegrippen uit het verdrag, dan een overgangsvraag over de ervaring van de deelnemers (vraag 4), als brug naar de kernvragen, over de vaardigheden:

1. Wat vindt u van het Faro Verdrag en de erfgoedbenadering die het verdrag voorstaat?
2. Wat verstaat u onder erfgoedparticipatie?
3. Wat verstaat u onder de maatschappelijke betekenisgeving rond erfgoed?
4. Wat is uw ervaring met participatie en of maatschappelijke betekenisgeving rond erfgoed?
5. Heeft u de Faro-gedachte opgenomen in uw werkzaamheden of lesprogramma?

6. Welke kennis en vaardigheden identificeert u, als erfgoedprofessionals, met erfgoedparticipatie en het stimuleren en faciliteren van sociaal-maatschappelijke meerwaarde door middel van erfgoed?
7. Zouden deze vaardigheden opgenomen moeten worden in het huidige onderwijsaanbod voor erfgoedprofessionals?

3. Literatuurstudie

Nieuwe erfgoedbenadering

Dé erfgoedprofessional bestaat niet. Het veld is breed, opgedeeld in verschillende domeinen (roerend, onroerend en immaterieel), met daarbinnen verschillende taken (beheer, behoud, ontsluiting, registratie, presentatie, beleid, wet- en regelgeving, onderzoek, educatie, facilitair, etc.) en rollen (expert, facilitator, adviseur, presentator, onderzoeker, aanjager, moderator, docent, etc.) die vervuld worden op verschillende schalen (lokaal, regionaal, nationaal, internationaal). De aandacht voor het erfgoed breidt zich uit van de wereld van de expert naar de samenleving. Het belang en de waarden van andere stakeholdergroepen dan experts worden steeds meer gehoord en gezien. De sector zelf professionaliseert, innoveert, digitaliseert, maar vergrijsst ook (EU, 2019). Daarnaast is er een toenemende druk op erfgoed, door bijvoorbeeld gebiedsontwikkeling, toerisme en klimaatverandering. Deze ontwikkelingen vragen om nieuwe vaardigheden of *emerging skills* en een erfgoedprofessional met een ander profiel (Willems et al, 2018; Olivier, 2016). Elke combinatie van domein, taak, rol en schaal vraagt om een specifiek pakket van kennis en vaardigheden. Het palet aan met name rollen en taken wordt steeds breder, wat samenhangt met de steeds verdergaande professionalisering van de sector en met de bredere erfgoedbenadering (Lakerveld et al, 2017; Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2019; Silberman, 2014). Lakerveld et al (2017) noemen als nieuwe beroepen in de erfgoedsector bijvoorbeeld: Digitisation Officer, Community and Education Engagement Officer en Social Media Specialist.

Het Faro Verdrag past in een bredere ontwikkeling in het denken over cultureel erfgoed. Waar de focus traditioneel op het materiële aspect lag is er steeds meer sprake van een holistische erfgoedbenadering met aandacht voor de roerende, onroerende en immateriële aspecten van het erfgoed en hun onderlinge verbondenheid (Stein & Ripp, 2018; Willems et al 2018; Corr et al 2019; Bouchinaki, 2007). Het Verdrag past in het huidige tijdgewricht, Olivier (2016: 10) merkte dan ook op over het Faro Verdrag: *The convention is an artefact of its time*. Het stelt de mens centraal door de introductie van erfgoedgemeenschappen en koppelt het erfgoed daarmee los van een fysieke locatie of object.

A heritage community consists of people who value specific aspects of cultural heritage which they wish, within the framework of public action, to sustain and transmit to future generations (Verdrag van Faro Artikel 2b).

Door de brede definitie van een erfgoedgemeenschap wordt erfgoed volgens Lahdesmäki (2019) daardoor ook losgekoppeld van de zogenaamde 'thick identities': groepen of gemeenschappen die historisch diepgeworteld en sterk verankerd zijn in een afgebakend gebied, zoals een land of natiestaat (Terlouw, 2019). Deze paradigmaverschuiving wordt ook wel een beweging richting *the New Heritage* (Fairclough et al, 2008) of een *Democratised Heritage Discourse (DHD)* genoemd, een veelvormig, meerstemmig, inclusief en dynamisch begrip van erfgoed (Enqvist, 2014). Hier staan termen als het *Authorised Heritage Discourse (AHD)*: een top-down benadering van erfgoed, gericht op de materialiteit vanuit een Westers perspectief (Smith, 2006) tegenover. Smith is een van de grondleggers van de *Association of Critical Heritage Studies*³. *Critical heritage studies* is een discipline die is gericht op het heden in plaats van het verleden, die de verhoudingen verkent tussen mensen, erfgoed en macht en ervan uitgaat dat erfgoed van nature dissonant is en ontstaat door een voortdurend proces van conflict

³ <https://www.criticalheritagestudies.org/membership-directory#!biz/id/563879b24f952e901d2f9f95> (geraadpleegd op 11-07-2020)

en onderhandeling. Erfgoed wordt hierin dus beschouwd als een proces en is daarmee van nature immaterieel⁴. Kritiek op de AHD is vooral gericht op de nadruk die gelegd wordt op het immateriële aspect, waarmee de materiële waarden te kort gedaan kunnen worden en het daardoor bijdraagt aan een tweedeling in erfgoedonderzoek (Zie o.a. Skrede & Hølleland, 2018).

Faro kent een aantal voorlopers waarin het begin van de verschuiving naar andersoortige waarden zich aftekent. In de literatuur wordt regelmatig verwezen naar de Burra Charter opgesteld door ICOMOS Australië (*International Council on Monuments and Sites*). De Charter uit 1976, dat meerdere keren en voor het laatst in 2013 werd gereviseerd, wordt door sommigen gezien als de geestelijke voorloper van het Verdrag van Faro (Jones, 2017; Kisić & Tomka 2018; Araoz, 2011; Schofield, 2015). In het Burra Charter staan *places of significance* centraal en ondanks dat wordt vastgehouden aan een fysieke locatie, in tegenstelling tot een gemeenschap, wordt deze plek en de waarden die hieraan kunnen worden toegeschreven breed opgevat. Zowel participatie (Verdrag van Faro, Artikel 12) door *people for whom the place has significant associations and meanings, or who have social, spiritual or other cultural responsibilities for the place* als het naast elkaar bestaan van verschillende culturele waarden (Verdrag van Faro, Artikel 13) worden expliciet genoemd (ICOMOS Australië, 2013).

Een ander belangrijk document en een voorloper van het Faro Verdrag is het UNESCO Verdrag inzake Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed. In tegenstelling tot de Burra Charter en het Faro Verdrag is dit Verdrag specifiek gericht op immaterieel erfgoed. Het is het eerste verdrag dat exclusief handelt over het beheer en behoud van immaterieel erfgoed. Dit verdrag past ook in de verschuiving van het materiële naar bredere holistische erfgoedbenadering (Olivier, 2017; Silberman, 2014). Het UNESCO verdrag werd in België in 2006, in Nederland in 2012 en in Finland in 2013 geratificeerd.

De rol van de erfgoedprofessional

Met Faro komt er een grotere nadruk te liggen op de bredere waardering en benutting van het cultureel erfgoed door de samenleving en op de rol en de werkwijze van de erfgoedprofessional. In het Verslag van de Faro Convention Meeting (2019 in Maastricht) zegt Michaëla Hanssen, programmaleider Faro bij de RCE, het volgende over de rol van de erfgoedprofessional:

Door de professionalisering van de sector in de vorige eeuw is er een kloof ontstaan tussen de professionals en de burgers. Bij het sluiten van de mijnen in Heerlen bijvoorbeeld werden overblijfselen daarvan weggehaald. Dat was pijnlijk voor mensen wier familie vaak generaties in die mijnen hadden gewerkt. De les daaruit is: experts bepalen niet alleen wat erfgoed is, dat doen de mensen. Experts moeten dus goed nadenken over waar hun verantwoordelijkheden liggen. (...) Goed omgaan met betrokkenen, ze betrekken en ze de ruimte geven is een belangrijke taak van de erfgoedprofessional anno 2019 (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2019).

De nadruk in de kerntaak van de erfgoedprofessional is aan het verschuiven van het erfgoed zelf naar de waarden die eraan worden toegeschreven (door zowel de expert als de leek). In de 19^e en 20^e eeuw waren de theorie en praktijk van het managen van cultureel erfgoed vooral gericht op beheer en behoud, met andere woorden het tegengaan van verandering. Toch werd ook toen over waarden van cultureel erfgoed gediscussieerd, maar beperkte dit zich tot het materiële aspect (Araoz, 2011).

⁴ [https://heritagestudies.org/index.php/2017/06/28/what-is-critical-heritage-studies-and-how-does-it-incorporate-the-discipline-of-history/\(geraadpleegd](https://heritagestudies.org/index.php/2017/06/28/what-is-critical-heritage-studies-and-how-does-it-incorporate-the-discipline-of-history/(geraadpleegd) op 12-07-2020)

Faro vraagt naast de waardevolle traditionele kennis van beheer, behoud en ontsluiting dat de erfgoedprofessional zich bewust is van thema's als participatie, democratisering, meerstemmigheid en erfgoed als cultureel, sociaal en economisch middel. De rol van de professional verschuift van de klassieke expert naar die van facilitator of curator die inzicht heeft in de bredere context waarin hij opereert en die in staat is om uit de rol van leider te stappen en ruimte te laten voor de ander (Knoop en Schwarz, 2019; Schofield, 2015; Olivier, 2014; Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2019). Knoop en Schwarz hebben deze veranderende kerntaak omschreven als de verschuiving van erfgoedwaarden naar meerwaarde (Schwarz en Knoop, 2019), Olivier (2016) spreekt over waarden-gedreven conservering en meent dat de traditionele omgang met erfgoed zal moeten veranderen om ruimte te bieden aan een inclusieve en meer democratische vorm van erfgoedmanagement.

De traditionele 'toolkit' lijkt niet meer toereikend voor het nieuwe werkveld van de erfgoedprofessional, met een breder takenpakket, nieuwe rollen en nieuwe groepen belanghebbenden waartoe de professional zich moet verhouden (Araoz, 2011; EU, 2019). Kortom, er is werk aan de winkel om de volgende generatie erfgoedprofessionals uit te rusten met de nodige aanvullende kennis en vaardigheden die veel verder rijkt dan de eigen discipline (Silberman, 2014).

Vaardigheden

In het Verdrag van Faro wordt de ontwikkeling van vaardigheden voor erfgoedprofessionals niet expliciet besproken. Artikel 13 over Cultureel Erfgoed en Kennis vraagt de lidstaten onder andere om:

- a. *facilitate the inclusion of the cultural heritage dimension at all levels of education, not necessarily as a subject of study in its own right, but as a fertile source for studies in other subjects;*
- b. *strengthen the link between cultural heritage education and vocational training;*
- c. *encourage interdisciplinary research on cultural heritage, heritage communities, the environment and their inter-relationship;*
- d. *encourage continuous professional training and the exchange of knowledge and skills, both within and outside the educational system*

In het kader van dit onderzoek is het van belang dat het Verdrag er nadrukkelijk op wijst (Artikel 13a en c) dat de geest van Faro juist baat heeft bij een interdisciplinaire aanpak en de samenwerking met andere experts en andere belanghebbenden (Knoop & Schwarz, 2019). Interdisciplinariteit kan vanuit twee kanten worden benaderd: door erfgoedopleidingen open te stellen voor andere disciplines en door het inbrengen van het erfgoedperspectief in andere disciplines.

Multidisciplinary training is needed to help staff look beyond the limits of their own disciplines to seek synergy with other disciplines and fields of work (Lakerveld et al, 2017).

In Artikel 13d wordt het belang van leven-lang-leren trajecten voor professionals en de uitwisseling van kennis en vaardigheden binnen het onderwijs en daarbuiten benadrukt. Training en de interdisciplinaire aanpak zijn momenteel nog niet goed genoeg ontwikkeld en er is een kloof tussen de onderwijsprogramma's en de praktijk, zo concluderen de onderzoekers in het Europese onderzoek naar vaardigheden voor de erfgoedsector in een SWOT-analyse (EU, 2019: 25):

- *Training for heritage professionals is insufficient, too theoretical, not interdisciplinary enough and often low quality (education and teachers).*

- *Gap between content and the realities of the labour market.*

Op basis van het Verdrag en de literatuur kunnen de vaardigheden die passen bij het werken in de geest van Faro, los van de traditionele vaardigheden met betrekking tot beheer en behoud, worden ingedeeld in een drietal categorieën:

- Sociale vaardigheden (*soft skills*)
- Digitale competenties
- Politiek-bestuurlijke vaardigheden

Deze categorieën komen voor een deel overeen met de zogenaamde *21st century skills*. Een groep vaardigheden die de professional van de 21ste eeuw nodig heeft in een snel-veranderende wereld van een industriële- naar een kennismaatschappij (Voogt et al, 2010). Voor deze groep vaardigheden bestaat geen eenduidige definitie, maar er lijkt wel een algemene overeenstemming te zijn dat we anders gaan werken en dat dit vraagt om andere kennis en vaardigheden, niet alleen in de erfgoedsector (Antonaci, 2019; Voogt et al, 2010). Het gaat dan bijvoorbeeld om vaardigheden als: Kritisch denken; Creatief denken; Probleem oplossen; *Computational thinking* (inzet van digitale middelen voor het oplossen van een probleem⁵); Informatie vaardigheden; ICT-basisvaardigheden; Mediawijsheid; Communiceren; Samenwerken; Sociale en culturele vaardigheden (burgerschap)⁶.

Sociale Vaardigheden

Het erfgoedproces waar de mens centraal staat met een faciliterende rol van de erfgoedprofessional vraagt om professionals met goed ontwikkelde sociale vaardigheden (*soft skills*) (EU, 2019; Knoop & Schwarz, 2019; Schofield, 2015). Deze vaardigheden vormen de basis voor persoonlijke ontwikkeling en de fundering voor de ontwikkeling van andere vaardigheden (*hard skills*), zoals specifieke vakinhoudelijke kennis (EU, 2019). Voorbeelden van sociale vaardigheden die met name van belang voor het werken in de geest van Faro zijn (Wickens & Hess Norris, 2018; Willems et al, 2018):

- Actief luisteren
- Taal (o.a. interculturele vaardigheden, dialecten en jargon)
- Verbindende vaardigheden (o.a. stakeholder management; omgang met vrijwilligers; samenwerking; pedagogische vaardigheden; maatschappelijk engagement, interpretatie)
- Persoonlijke kwaliteiten (o.a. empathie, positieve houding, vertrouwen, geduld, inlevingsvermogen, flexibiliteit, aanpassingsvermogen)
- Probleemoplossend vermogen (o.a. diplomatie, creativiteit, kritisch denken, bemiddelen, onderhandelen)

Luisteren en Taal

Olivier (2016) en Schofield (2015) geven nadrukkelijk aan dat een actieve luisterhouding, oftewel de bereidheid en vermogen om echt naar de ander te luisteren, extreem belangrijk is voor een Faro-werkwijze. Dit is ook een van de uitkomsten van het Europese vaardigheden onderzoek (EU, 2019). Taal (o.a. meertaligheid, intergenerationeel, straattaal, dialect, gebarentaal), het bewustzijn van de taal die je

5

https://www.kennisnet.nl/app/uploads/kennisnet/publicatie/Computational_Thinking_in_het_Nederlandse_onderwijs.pdf Geraadpleegd op 01-08-2020)

⁶ <https://www.kennisnet.nl/artikel/6648/alles-wat-u-moet-weten-over-21e-eeuwse-vaardigheden/> (geraadpleegd op 31-07-2020)

als professional gebruikt en interculturele competenties zijn essentiële vaardigheden voor een erfgoedprofessional die werkt in de geest van Faro (Härkönen & Huhmarniemi, 2018; UNESCO, 2009; KIEN, 2016). Het is van belang voor communicatie tussen professionals van verschillende disciplines (verschillende vormen van jargon) en, nog belangrijker in het kader van Faro, voor de communicatie tussen de professional en de burger.

Meer dan één taal spreken opent niet enkel deuren, het houdt die deuren ook wijd open voor verdere communicatie en samenwerking⁷.

Verbindende Vaardigheden en Persoonlijke Kwaliteiten

Communicatieve en verbindende vaardigheden passen van oudsher niet in de traditionele erfgoedopleidingen die gericht zijn op materialiteit, in tegenstelling tot disciplines als etnologie, sociologie of *folklore studies* waar juist de mens het onderwerp is. In Artikel 9 van Faro wordt specifiek gerefereerd aan kennisoverdracht, in de zin van herwaardering en overdracht van ambacht en traditie. *Oral history*, of de mondelinge, vaak intergenerationele, overlevering van verhalen door ooggetuigen, is hierbij een veelgebruikte methode, met name door etnologen en folkloristen⁸. De traditionele erfgoeddeskundige beschikt vaak nog niet over de juiste vaardigheden om met dit type erfgoed om te gaan (Schofield, 2015).

The sector is lacking one of the key skill sets for ensuring better and wider social engagement: the very people who specialise in human engagement with each other and with place, social scientists and anthropologists (Schofield, 2015: 207).

Een van de aanbevelingen van de onderzoekers van het rapport voor de Europese Commissie uit 2019 was dat:

Traditional and innovative communications skills training should be devised for all actors (public, policy, professionals and mediators) to improve mutual understanding and empowerment (...) together working towards the common purpose of heritage protection and implementation of the Faro Convention.

De verschuiving van het accent van het materiele naar een holistische erfgoedbenadering betekent dat de professional ook uitgerust moet zijn met vaardigheden voor de omgang met immateriële erfgoedwaarden. Hierdoor verandert de opdracht van de professional van het behouden van een plek, of object naar het behouden van de meervoudige betekenis. Volgens Araoz (2011) kunnen waarden noch beschermd noch geconserveerd worden, wat niet betekent dat ze niet belangrijk zijn. Het is de taak van de professional om samen met andere belanghebbenden te identificeren wat een object, plaats, of traditie tot erfgoed tot *vessels of value and of significance*, maakt. De erfgoedprofessional heeft dus overduidelijk vaardigheden nodig om waarden in gezamenlijkheid te identificeren. Dibbits introduceert het netwerkperspectief als instrument voor de ontwikkeling van inzicht in het uitgebreide speelveld die de waardering van erfgoed in de 21ste eeuw kenmerkt: *Om educatieve programma's te laten aansluiten bij onze hedendaagse transnationale, pluriforme samenleving, is het belangrijk dat we zicht krijgen op diverse samenwerkingsverbanden en het belang dat de spelers hechten aan een kritische reflectie op erfgoedvorming (Dibbits, 2017: 19).* Een vertrouwensband tussen de erfgoedprofessional en

⁷ <http://www.internationaliseringvanhetcurriculum.be/nl/portfolio-evaluatie-en-interculturele-competentie/> (geraadpleegd op 04-08-2020)

⁸ <https://www.huizingainstituut.nl/werkgroep-oral-history/wat-is-oral-history/> (geraadpleegd op: 17-07-2020)

andere belanghebbenden en tussen belanghebbenden onderling is van belang voor het ontstaan van wederzijds begrip en een succesvol gezamenlijk erfgoedproces. Vertrouwen, geduld en begrip zijn hierbij essentiële persoonlijke kwaliteiten (Faro Artikel 7c; Kisić & Tomka, 2018; Lynch, 2010; EU, 2018).

Interpretatieve vaardigheden

Through interpretation, understanding; through understanding, appreciation; through appreciation, protection (Tilden 1957: 38).

In Artikel 7a van Faro staat: *to encourage reflection on the ethics and methods of presentation of the cultural heritage, as well as respect for diversity of interpretations*. Dit vraagt dus om interpretatieve vaardigheden en ethisch bewustzijn van de erfgoedprofessional. De European Association for Heritage Interpretation (EAHI) definieert erfgoedinterpretatie als volgt:

Heritage interpretation is a structured approach to non-formal learning specialised in communicating significant ideas about a place to people on leisure. It establishes a link between visitors and what they can discover at heritage sites such as a nature reserve, a historic site or a museum⁹.

Erfgoedinterpretatie gaat dus over betekenisgeving in cultureel erfgoed door een directe ervaring met een plek, object of evenement (Lakerveld, 2017). In de Faro-context schiet de definitie van EHA tekort, want die gaat uit van communicatie vanuit de *interpreter* naar de *people on leisure*. Voor een Faro-werkwijze is het van belang dat de interpretatie in gezamenlijkheid gebeurt en dat niet de professional bepaalt. Daarnaast is het van belang dat de geïdentificeerde waarden vervolgens ook tot uiting komen in de presentatie van het erfgoed (Pirkovič, 2009).

Omgang met Vrijwilligers

Vrijwilligers worden nadrukkelijk genoemd in het Verdrag:

- Artikel 11d: *Respect and encourage voluntary initiatives which complement the roles of public authorities;*
- Artikel 12c: *Recognise the role of voluntary organisations both as partners in activities and as constructive critics of cultural heritage policies*

Het begeleiden, begrijpen en motiveren van vrijwilligers vereist zowel verbindende vaardigheden als persoonlijke kwaliteiten van de professional. Iedere vrijwilliger heeft een eigen, intrinsieke motivatie om te willen participeren en elke situatie is uniek (Kisić & Tomka, 2018; Van der Veer, Merkus & Panhuijzen, 2016; Lynch, 2010). Vrijwilligers zijn van groot belang voor zowel het beheer, behoud en ontsluiting van cultureel erfgoed, aan de andere kant heeft het werk vaak ook een persoonlijke meerwaarde voor de vrijwilliger (Stichting Nederland Monumentenland, 2019; Kisić & Tomka, 2018).

It gives people who have the time to offer a way to play a useful and active part in society (EU, 2019).

Probleemoplossend vermogen

In Artikel 7 van het Verdrag (Erfgoed en Dialoog) gaat over het belang van meerstemmigheid en de rol die erfgoed kan hebben in het ontstaan en het oplossen van conflict. Erfgoed kan mensen zowel verbinden als verdelen en kan dus leiden tot conflict. Bemiddelingsvaardigheden passen daarom, naast

⁹ <http://www.interpret-europe.net/feet/home/heritage-interpretation/> (geraadpleegd op 30-07-2020)

een open en actieve luisterhouding, in de gereedschapskist van de erfgoedprofessional (o.a. Jones, 2017; Fairclough et al, 2015).

Digitale vaardigheden

De kennismaatschappij van de 21^e eeuw wordt onder andere gekenmerkt door een digitale transitie en digitale vaardigheden zijn daarom een van de aandachtspunten van de *21st Century Skills*.

Erfgoeddigitalisering heeft betrekking op het beheer, behoud en de ontsluiting van het cultureel erfgoed nu en op de langere termijn. In het kader van Faro is met name de ontsluiting van belang. In tegenstelling tot het Nederlands, wordt er in de Engelse taal een onderscheid gemaakt tussen *digitization*, *digitalization* en *digital transformation*¹⁰¹¹. *Digitization* is gericht op het omzetten van het analoge naar het digitale, zoals het digitaliseren van collecties en archieven (Netwerk Digitaal Erfgoed, 2015). *Digitalization* gaat over een verandering in het denken en handelen van de erfgoedprofessional en de ontwikkeling van digitale toepassingen (website, database, VR en AR toepassingen, crowdsourcingplatforms, GIS etc). *Digital transformation* gaat over een ver doorgevoerde strategische verandering en de verankering van de mogelijkheden van digitalisering in het organisatiebeleid. Deze 'hoogste vorm' van digitalisering is gericht op het strategisch inzetten van digitalisering (Europese Commissie, 2020).

In Artikel 14 van Faro over cultureel erfgoed en de informatiemaatschappij ligt de focus op *digitization* en *digitalization*: digitale toepassingen gericht op de toegankelijkheid van het erfgoed. In het eerder aangehaalde Europese onderzoek naar vaardigheden wordt de *digital shift* genoemd als een van de grote uitdagingen voor de toekomst (EU, 2019). Volgens de onderzoekers zijn de nieuwe digitale vaardigheden die van erfgoedprofessionals worden gevraagd onderontwikkeld en is er sprake een 'vaardighedenkloof' (Ibid). Dit wordt onderschreven in het 'Onderzoek stand van zaken digitale toegankelijkheid en gebruik Nederlands erfgoed' van de KWINK Groep uit 2019, waarin 'het gebrek aan expertise bij instellingen om collecties digitaal te ontsluiten' als belemmering wordt genoemd voor de toegankelijkheid van cultureel erfgoed (KWINK Groep 2019: 6). Ook Taylor en Gibson (2017: 413) geven aan dat: *the introduction of digitisation and digital interaction requires more expertise and training within established professional discourse, and more resources*.

Digitale presentatietechnieken bieden de mogelijkheid om erfgoed democratischer, meerstemmiger en breder toegankelijk te maken. Drempels als tijd, afstand, fysieke beperking, taal en de kwetsbaarheid van het erfgoed kunnen worden weggenomen. Echter, de ethische aspecten zijn vaak nog onderbelicht en de erfgoedprofessional zou zich meer bewust moeten zijn van de mogelijke uitsluitende werking van erfgoeddigitalisering bijvoorbeeld door een gebrek aan financiële middelen (voor een computer of internetaansluiting) (Manžuch, 2017; Taylor & Gibson, 2017). Daarnaast is meer bewustwording gewenst van de mogelijke implicaties van selectie en interpretatie van erfgoeddigitalisering voor de doorzoekbaarheid, vindbaarheid en herkenbaarheid van het erfgoed: wie bepaalt wat er wordt gedigitaliseerd, door wie wordt het beschreven, welke taal wordt gebruikt en worden niet-professionals (o.a. erfgoedgemeenschappen) daarbij betrokken (Ibid)? Pirkovič (2009) geeft ook aan dat de digitalisering van erfgoed steeds meer een gezamenlijk proces is van de professional en de gemeenschap en dat publieksparticipatie in dit kader verder onderzocht zou moeten worden.

¹⁰ <https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization-digitalization-and-digital-transformation-confuse-them-at-your-peril/#719c54d82f2c> (16-09-2020)

¹¹ <https://www.proptech.nl/blog/digitale-transformatie/> (16-09-2020)

Kennis en vaardigheden om met een brede groep belangstellenden en belanghebbenden over erfgoed te communiceren, bijvoorbeeld via social media en online platformen zijn ook van belang (EU, 2019). De erfgoedprofessional moet zich bewust zijn van de brede toegang tot communicatiekanalen en het grote bereik ervan als instrument voor bijvoorbeeld participatie en het faciliteren van discussie (Enqvist, 2014).

Politiek-bestuurlijke vaardigheden

Artikel 12a van Faro gaat om de 'integratie van erfgoed in economische, politieke, sociale en culturele ontwikkeling en ruimtelijke ordening'. Deze vermaatschappelijking van erfgoed vraagt onder andere om politiek-bestuurlijke vaardigheden. Daarnaast gaat Artikel 10 over het gebruik van het potentieel van cultureel erfgoed als een factor in duurzame economische ontwikkeling door: bewustzijn te creëren over het potentieel van erfgoed, aandacht te vragen voor de belangen van cultureel erfgoed bij het ontwerp van economische beleid en er zorg voor te dragen dat beleidsprogramma's de integriteit en inherente waarden van het erfgoed respecteren.

Faro vraagt dus om een erfgoedprofessional die midden in de maatschappij staat en kansen ziet om erfgoed in te zetten in uiteenlopende vraagstukken. De erfgoedprofessional wordt daarmee gevraagd om aan nieuwe tafels aan te schuiven om daar het belang van erfgoed te behartigen en de bijdrage die erfgoed kan leveren in bepaalde vraagstukken te beargumenteren (Vandenbroucke 2018; Raad voor Cultuur, 2017). Een erfgoedprofessional kan ook een ambtenaar zijn, om dat vak uit te oefenen heeft deze politiek-bestuurlijke vaardigheden nodig en, ambtelijk vakmanschap gericht op participatie (Blijleven, van Hulst & Hendriks, 2019). Werken in de geest van Faro vraagt daarom ook om kennis en vaardigheden, zoals: lobbyen, netwerken, kennis van bestuurlijke- en besluitvormingsprocessen, vaardigheden om erfgoed in een vroeg stadium als factor in te brengen in bestuurlijke en besluitvormingsprocessen, kennis van juridische procedures en arbitrage, kennis van wet- en regelgeving.

Onderwijs en training

De aanvullende vaardigheden die passen in de uitrusting van een erfgoedexpert die wil werken in de geest van Faro kunnen worden ontwikkeld in de basisopleiding (bachelor of master) of in de vorm van training. Het is de vraag in hoeverre het mogelijk en noodzakelijk is om alle eerder geïdentificeerde vaardigheden in een bestaande erfgoedbasisopleiding te integreren. Dit vraagt om tijd, expertise, en een systeem dat is toegerust om een interdisciplinaire opleiding te faciliteren.

Onderwijs-maken vraagt om tijd en ruimte voor nieuwe opgaven, nieuwe onderzoeksmethoden en nieuwe onderwijsvormen. Meanderend, zich verwonderend en spelenderwijs (V. Asseldonk in Knoop & Schwarz 2019: 76).

In het vaardighedenonderzoek van de EU uit 2019 identificeren de onderzoekers een aantal serieuze belemmeringen in onderwijs en training in de erfgoedsector welke relevant zijn voor voorliggend onderzoek:

- *Old-fashioned, inflexible teaching methods, which do not teach digital skills or combine them with traditional knowledge;*
- *Reduced time spent teaching practical skills;*
- *Insufficient use of interdisciplinary training;*
- *Insufficient emphasis on cultural heritage principles, standards and norms;*

- *Absence of cultural heritage content in ‘general’ built-environment and culture training programmes;*
- *Intangible cultural heritage absent from training content; and*
- *Limited contact or co-ordination with businesses or the State to reduce the knowledge and skills gaps between training and professional life.*

De status van erfgoedstudies als eigenstandige discipline is onderwerp van debat. Een groeiende groep wetenschappers spreekt zich hiervoor uit (Gentry & Smith, 2019: 1148; Castillo Mena, 2006; Carman, 2015), maar anderen menen dat het een sub-discipline is, of kan zijn, binnen de traditionele erfgoeddisciplines, zoals: archeologie, kunstgeschiedenis, museologie, archivaliek en architectuur (Uzzel, 2010). Dit debat tekent zich ook af in het onderwijslandschap door een toename van het aantal onderwijsprogramma’s gericht op cultureel erfgoed, zoals in het Verenigd Koninkrijk en Nederland. In Finland en België (Vlaanderen) is deze trend echter nog niet zichtbaar in het aanbod van reguliere opleidingen voor erfgoedprofessionals. De Universiteit van Helsinki (Finland) biedt sinds 2017 wel het doctoraalprogramma *History and Cultural Heritage* aan¹². In alle drie de landen zijn er verschillende organisaties die trainingen aanbieden aan erfgoedprofessionals en niet-professionals voor de ontwikkeling van specifieke erfgoedvaardigheden. Zo is er in Nederland bijvoorbeeld de ErfgoedAcademie¹³, in Vlaanderen biedt de erfgoedorganisatie FARO¹⁴ een breed scala aan trainingen aan en in Finland is er de Association of Cultural Heritage Education¹⁵, alhoewel deze organisatie in eerste instantie is gericht op de educatie van de jeugd. In tabel 1 is een overzicht opgenomen van de masterprogramma’s in Nederland met een duidelijke verwijzing naar cultureel erfgoed in de titel, los van de traditionele erfgoedopleidingen en onderwijsprogramma’s die buiten het klassieke erfgoedveld vallen, zoals bijvoorbeeld ethnologie, sociologie en politicologie. Zowel de website Nederlandse Nationaal Centrum Erfgoedopleidingen¹⁶ als het Vlaamse FARO¹⁷ bieden online een overzicht van de erfgoedgerelateerde opleidingen in het desbetreffende land.

Opleiding	Instelling
Duale Master Heritage and Memory Studies	UvA (Universiteit van Amsterdam)
Research Master Heritage, Memory Studies and Archaeology	UvA
Duale Master Curating Art and Cultures	UvA, VU (Vrije Universiteit), Nederlandse musea
Master Conservation and Restoration of Cultural Heritage	UvA
Master Heritage Studies	VU
Master Religie en Cultureel Erfgoed	Universiteit van Groningen
Master Heritage and Museum Studies	Universiteit Leiden
Master Applied Archaeology	Universiteit Leiden
Arts and Heritage: Policy, Management and Education	Maastricht University
Master Applied Museum & Heritage Studies	Reinwardt Academie

Tabel 1 – Master opleidingen Nederland

¹² <https://www.helsinki.fi/en/research/doctoral-education/doctoral-schools-and-programmes/doctoral-school-in-humanities-and-social-sciences/doctoral-programme-in-history-and-cultural-heritage>

¹³ <https://www.erfgoedacademie.nl/>

¹⁴ <https://faro.be/>

¹⁵ <https://www.kulttuuriperintokasvatus.fi/in-english/>

¹⁶ <https://www.erfgoedopleidingen.nl/opleidingen>

¹⁷ <https://faro.be/blogs/jacqueline-van-leeuwen/welke-opleidingen-bestaan-er-voor-erfgoedwerkers-van-de-toekomst>

Doordat er geen consensus is over de status van cultureel erfgoed als discipline, is daarmee ook de plek ervan in het educatieve spectrum ongewis (Willems et al, 2018). De nieuwe holistische, interdisciplinaire erfgoedbenadering lijkt niet goed te passen in de organisatie van universiteiten met een strikte scheiding tussen de alfa-, bèta- en gammawetenschappen en beperkte uitwisselingsmogelijkheden tussen universiteiten en bijvoorbeeld hogescholen (Lakerveld et al, 2017). Uit onderzoek blijkt echter wel dat de barrières tussen de verschillende onderwijsinstellingen kleiner worden¹⁸.

In het Nederlandse hbo-onderwijs ligt de focus op projectmatig werken, wat samenhangt met de invoering van het competentiegericht onderwijs. Doordat deze aanpak vaak wordt opgevat als projectmatig werken knelt dat met de werkpraktijk die vraagt om een meer fluïde benadering (V. Asseldonk in Knoop & Schwarz 2019). De vraag is dan ook waar de nadruk van de opleiding tot erfgoedprofessional moet liggen: op de theorie of de praktijk. Vanzelfsprekend is het hbo meer praktijkgericht en de universiteit meer gericht op theorie. De erfgoedprofessional van de toekomst heeft echter te maken met een veranderende, of fluïde, begripsbepaling van cultureel erfgoed. Daarnaast worden ervan zowel de academische geschoolde als de praktijkgeschoolde erfgoedprofessional die werkt in de geest van Faro verwacht om midden in de maatschappij te staan, uitgerust met een pakket aan competenties.

A common complaint is that the institution does too little to prepare students for careers in or outside academia (Andrus, 2016).

In Europa is het over het algemeen zo dat een bachelor-track drie jaar is, een master-track twee. In Nederland zijn masteropleidingen in een erfgoedrichting veelal opgezet als eenjarige opleidingen (EU, 2019). Dit betekent dat er duidelijke keuzes gemaakt moeten worden over welke stof wordt behandeld en hoeveel tijd er ingeruimd kan worden voor de praktijk, door middel van bijvoorbeeld stages (Zuyd Hogeschool, 2019).

¹⁸ <https://www.neth-er.eu/nl/dossiers/onderwijs/diploma-erkenning-EQF> (geraadpleegd op: 17-07-2020)

4. Focusgroepen en Interviews

De resultaten uit de focusgroepen worden beschreven aan de hand van de vragen die in alle focusgroepen en de meeste interviews zijn behandeld:

1. Wat vindt u van het Faro Verdrag en de erfgoedbenadering die het verdrag voorstaat?
2. Wat verstaat u onder erfgoedparticipatie?
3. Wat verstaat u onder de maatschappelijke betekenisgeving rond erfgoed?
4. Welke kennis en vaardigheden identificeert u, als erfgoedprofessionals, met erfgoedparticipatie en het stimuleren en faciliteren van sociaal-maatschappelijke meerwaarde door middel van erfgoed?
5. Hoe zouden deze vaardigheden opgenomen kunnen worden in het huidige onderwijsaanbod voor erfgoedprofessionals?

Uiteraard verliepen de gesprekken niet exact volgens dit stramien en werden er ook zijpaadjes genomen. Het idee van een focusgroep is ook juist dat er ruimte is om nieuwe onderwerpen aan te snijden en accenten te leggen.

Het Faro Verdrag

Onder de experts uit alle drie de landen heerste de opvatting dat er onafhankelijk van het Verdrag al tot op bepaalde hoogte wordt gewerkt volgens de principes van Faro, door bijvoorbeeld aandacht voor participatie, democratisering en meerstemmigheid. Zo is in Nederland participatie als aandachtspunt opgenomen in de aankomende Nederlandse Omgevingswet¹⁹. In Vlaanderen is sinds 2008 het Faro-begrip 'erfgoedgemeenschap' opgenomen in het Vlaamse Cultureelerfgoeddecreet voor roerend en immaterieel erfgoed. Hiermee is dit begrip al enige tijd onderdeel van de dagelijkse realiteit van de Vlaamse erfgoedprofessional. De term erfgoedgemeenschap is niet opgenomen in het Onroerenderfgoeddecreet. Door het sterk ontwikkelde stichtingen-landschap heeft Finland een vruchtbare bodem voor Faro. De burgers hebben een grote rol gespeeld in het vormgeven van de samenleving en instituten waardoor je zou kunnen stellen dat het land 'bottum-up' is ontwikkeld, aldus de respondenten in Helsinki. Met name in Lapland wordt erg veel waarde gehecht aan de Faro-principes. Het vertrouwen van en de samenwerking met de Sami (de oorspronkelijke bevolking) vormen een belangrijk element in het werk van de erfgoedprofessional.

I think that the convention is not very commonly known in our area, or at least in our museum. So I can tell about this meeting in our museum: 'look what we are doing, exactly what is said in the Faro Convention. Now we have a framework here also (FI2_4).

De respondenten zagen in Faro ook een instrument dat handvatten biedt die aangegrepen kunnen worden om een (lokaal) standpunt te verdedigen. Het citeren uit en het kunnen verwijzen naar een dergelijk document biedt steun en dat is een belangrijke functie van het Verdrag. Met Faro als *backbone* om naar te verwijzen en je door te laten inspireren is er ruimte ontstaan voor een ander geluid naast dat van erfgoedprofessional, van de erfgoedgemeenschap. De relatie tussen professionele archeologen en metaaldetectoristen is hierdoor in Finland bijvoorbeeld minder gespannen: *And here you can see the Faro Convention in action, in a positive way (FI1_1).*

¹⁹ <https://aandeslagmetdeomgevingswet.nl/participatieomgevingswet/participatie-instrumenten/overzicht-regels-participatie/> (geraadpleegd op 27-07-2020)

Faro werd in meerdere focusgroepen gekoppeld aan bottom-up werken, maar een verdrag is per definitie een top-down instrument. Men is zoekende naar een manier waarop de handelswijze die het verdrag voorstaat bottom-up vorm kan krijgen, zodat de samenleving zich vrij voelt om zich op alle niveaus van de erfgoedwereld te begeven. Faro vraagt echter niet dat activiteiten altijd bottom-up worden geïnitieerd, alleen dat die mogelijkheid er is en dat een erfgoedproces zo inclusief en meerstemmig mogelijk verloopt. De respondenten zien maar heel weinig echte burgerinitiatieven en het komt er volgens hen in de praktijk op neer dat zaadjes die boven worden geplant door druppelen en dan van onderop opgepakt worden.

De implementatie van het Verdrag is met name in Finland een heet hangijzer. Vanuit het veld zijn er veel vragen over de verwachtingen, rechten en plichten die met het Verdrag samenhangen. Het is duidelijk dat het beeld nog niet scherp is. Faro vraagt om maatwerk en een creatieve blik om te kijken hoe het Faro gedachtegoed in welke situatie kan worden toegepast.

The implementation, which is not very clear in the Convention itself and as experts have said here, it's still something that we are working on how to implement this Convention. And sometimes it seems that the old ways of working with heritage is just repeated again. Experts made lists before and now they make new lists and you can now vote online what's on that list. But I think again that implementation is problematic, but it should be discussed and thought through (FI1_1).

Daarnaast is het concept van een 'erfgoedgemeenschap' niet duidelijk gedefinieerd in het Verdrag en volgens enkele deelnemers is dit een tekortkoming: *Democratic ideals require transparency and clarity (FI1_1)*. Alhoewel je ook kan zeggen: *De vaagheid heeft de functie van dat iedereen er in thuis is (NL2_5)*.

Erfgoedparticipatie

Participatie staat zowel in het Verdrag als in het Faro Programma van de RCE centraal. Alle respondenten zijn daarom gevraagd naar hun begrip van participatie in het licht van Faro.

In alle drie de landen was men kritisch op de veranderende betekenis van het begrip participatie en de praktische toepassing ervan. Het woord participatie wordt in toenemende mate ervaren als een *buzzword* en de toepassing ervan te instrumenteel. Participatie mag geen trucje, geen vinkje op een lijstje worden. Dit kan het begrip uithollen, wat het volgens sommige respondenten al aan de orde is.

In veel gevallen wordt er wel participatie gewenst, of misschien ook lipservice eraan gegeven, maar is het feitelijk toch gewoon 'tokenism' (NL2_5).

Het wordt uitgehold. Eigenlijk zelfs op het moment dat het plots in Nederland een paar jaar geleden begon gebruikt te worden in de nieuw liberale zin, is het hier in Vlaanderen ook beginnen doorstromen, vanaf nu is dat woord zo recupereerbaar door alles en iedereen en vandaag gaat het veel meer over betrokkenheid en meerstemmigheid (BE_6).

In Vlaanderen was men het meest kritisch en sprak men liever van engagement, betrokkenheid, of meerstemmigheid. Alhoewel het woord 'participatie' sinds twee jaar wel is opgenomen in het Cultureelerfgoeddecreet. Voor activiteiten rondom onroerend erfgoed is de term participatie in Vlaanderen niet opgenomen in het relevante decreet. Ondanks dat het woord aan betekenis lijkt te verliezen is het wel een term waarmee op beleidsniveau 'iets moet', een heldere definitie is daarom van belang. In Finland werd co-creatie genoemd als alternatief, beter passend bij de mate en vorm van

participatie die Faro voorstaat. Er was ook brede overeenstemming dat participatie niet iets ‘aparts’ mag zijn, maar ingebed moet worden in een organisatie en het natuurlijk handelen van de professional.

In Vlaanderen hebben in denktanken veel discussies plaatsgehad over Faro en de plaats van participatie, waarin de uitkomst telkens was dat als je een nieuwe functie toevoegt aan een organisatie dat dat een geïntegreerde functie moet zijn als onderdeel van bestaande taakomschrijvingen en niet iets aparts (BE_6).

Een aantal keer werd er gerefereerd aan de participatieladder, een instrument ontwikkeld door Sherry Arnstein in 1969 dat verschillende niveaus van burgerparticipatie illustreert. Sindsdien is de ladder op verschillende manieren aangepast en uitgebreid (o.a. Burns et al 1994; Edelenbos & Monnikhof, 2001; Pröpper 2009; MOVISIE²⁰). FARO Vlaanderen heeft de ladder toegepast op de erfgoedsector²¹:

1. Informatie delen (erfgoedveld naar belanghebbenden);
2. Inbreng vragen (aan belanghebbenden);
3. Advies vragen (aan belanghebbenden);
4. Samen denken, doen, beslissen (erfgoedveld en belanghebbenden samen);
5. Laten doen, denken, beslissen (belanghebbenden beslissen, ondersteund door erfgoedveld).

Participatie draait volgens de respondenten om het betrekken van belanghebbenden: Gezamenlijk het verhaal schrijven, vertellen en betekenis geven aan erfgoed. Het wordt gezien als middel om mensen samen te brengen en als instrument dat kan bijdragen aan de versterking van de identiteit van een gemeenschap. Het woord ‘samen’ is belangrijk, want ‘participatie doe je niet in je eentje’ (NL2_7). Daarnaast werd ook het recht om niet te participeren genoemd, maar dat het altijd een mogelijkheid moet zijn.

Participatie wordt breed geïnterpreteerd door de respondenten, van het delen van informatie tot meebeslissen. In alle drie de landen wordt er geworsteld met de vraag wanneer op de ladder iets nu voldoet aan Faro en welke methoden passen bij het uitvoeren van de activiteiten die horen bij de treden. De respondenten hebben vaak relatief weinig ervaring met praktijktoepassingen van de hogere treden.

I think there is a boundary of what is participation and what's not (FI1_3).

Voor een groot aantal van de respondenten is er pas sprake van participatie in de geest van Faro wanneer er interactie is tussen de professional en de participant. Er moet dus nadrukkelijk meer gebeuren dan alleen zenden (door de professional) en ontvangen (door de leek). Informeren in de vorm van een bord bij een archeologische opgraving is bijvoorbeeld niet voldoende. Daarbij wordt wel de kanttekening geplaatst dat de mate waarin er geparticipeerd wordt samenhangt met de belangen en de omstandigheden van de verschillende betrokkenen. Factoren als tijd, geld, wet- en regelgeving, en veiligheid hebben invloed op de mate waarin participatie kan worden ingezet als instrument om in de geest van Faro te werken. Daarnaast lijkt het niet altijd duurzaam te worden ingezet omdat vervolgacties met het oog op de langere termijn ontbreken. Wanneer het initiatief voor participatie bij de burger ligt is de kans op succes en een vervolg groter, is de ervaring.

²⁰ <https://www.movisie.nl/publicatie/participatiewiel> (geraadpleegd op 05-08-2020)

²¹ <https://faro.be/sites/default/files/bijlagen/pagina/0.%20Participatieladder.pdf> (geraadpleegd op 27-07-2020)

De belofte van participatie is dat het ook daarna nog een interactie is. Maar dat is eerder zeldzaam en dat gebeurt slechts in een aantal gevallen (BE_1).

If the initiative comes from the ones who feel the need for the change. Then I feel that maybe the results are also more longer term (FI2_4).

Het gebruik van bestaande methoden zoals lijsten (o.a. UNESCO Wereld Erfgoed Lijst en Lijst van Immaterieel Erfgoed, European Heritage Label) en canons, om van bovenaf participatie, inclusiviteit en meerstemmigheid te bevorderen is niet vanzelfsprekend een inclusief een meerstemmig proces, aldus een aantal respondenten. De mate van succes van deze bekende instrumenten hangt af van wie er meedoet en hoe toegankelijk de procedure is. Wanneer alleen de 'usual suspects' worden bereikt, kan het ook een vorm van schijn-democratie betekenen en een vals mandaat voor beleid.

You don't want to create new rules to mould that convention in your old way because that goes against everything that that convention stands for. And that's really difficult for a government to work with (Geïnterviewde 4).

Participatie staat ook centraal in de democratisering van de omgang met het erfgoed. Iedereen moet immers kunnen participeren en met name de erfgoedprofessional moet openstaan voor het onderhandelen met verschillende belanghebbenden. Belangrijke voorwaarden voor participatie zijn volgens de respondenten gelijkwaardigheid tussen belanghebbenden en het loslaten van controle door de expert. De vraag is, aldus een aantal respondenten, hoe gelijkwaardig je kunt zijn en zou willen zijn op het niveau van bijvoorbeeld besluitvorming en agendering. Dit is hoogste trede van de participatieladder die in de praktijk zelden wordt bereikt. Het is daarom belangrijk om aan het begin van een proces, traject of project onder andere vast te stellen wie welke rol heeft, wat de verwachtingen zijn, wat er wettelijk gezien kan, zodat alle betrokken weten waar ze aan toe zijn. Participatie in de publieke ruimte vindt dus, zo blijkt uit de gesprekken, altijd onder bepaalde voorwaarden plaats. Het blijkt een zoektocht te zijn naar de meest optimale vorm voor alle belanghebbenden, maar waar vanuit Faro gezien altijd gestreefd moet worden naar de hoogst mogelijk trede van de participatieladder. Eén respondent noemt dit het management van heterogeniteit:

Dat je met heel verschillende grootheden toch een richting bepaalt, want je moet wel sturing geven, want een project stuurt zichzelf niet (NL2_5).

Respondenten met een meer specialistische achtergrond zagen in erfgoedparticipatie juist een instrument voor draagvlak- en kennisverbreding. Door de samenleving kennis te laten maken met het erfgoed groeit de waardering en daarmee het draagvlak voor (en bijdrage aan) beheer en behoud. Het uitnodigen van de burger om de eigen kennis over het erfgoed te delen en ze zich uit te spreken over de waarde die het erfgoed voor hun persoonlijk heeft, voegt een nieuwe betekenislaag toe aan het erfgoed. Daarmee draagt het participatieproces bij aan de kennis van de professional over het erfgoed.

Maatschappelijke betekenisgeving

Erfgoed als middel voor het stimuleren van sociaal-maatschappelijke meerwaarde is een belangrijk thema voor het RCE Programma Faro en in de gesprekken is hier daarom nadrukkelijk naar gevraagd. De vormen van meerwaarde die naar voren kwamen uit de focusgroepen zijn: gezamenlijkheid, sociale cohesie, identiteitsbevordering, plek verwerven in de samenleving, thuis voelen, trots, *empowerment*.

Ik denk dat erfgoed één van kurken is waar onze samenleving op drijft (NL1_4).

Dat erfgoed een middel kan zijn om sociaal-maatschappelijke meerwaarde te creëren wordt door bijna alle deelnemers onderschreven. Een respondent zag in erfgoed en welzijn een nieuw erfgoedparadigma:

Als je het positief bekijkt dan is het dus eigenlijk een nieuw huwelijk met psychologie, sociologie communicatie en media en wordt in ieder geval ons gevraagd om datgene wat wij hebben ontwikkeld aan kennis in ieder geval zo te presenteren dat het echt aansluit en gaat leven, dat het gaat over de 'public understanding' van wetenschap (NL2_5).

Een paar respondenten was uitgesproken sceptisch over de inzet van erfgoed bij activiteiten gericht op welzijn en de rol van erfgoedprofessional daarin, onder het mom van 'schoenmaker blijf bij je leest'. Men vindt het nog lastig om te bepalen wat de juiste werkwijze is en welke rol daarbij past. Volgens een aantal respondenten is er een verschuiving van het 'wat behouden we en hoe doen we dat' naar het 'voor wie beheren en behouden we en waarom doen we dat', waarbij zelfreflectie en het kennen van de eigen drijfveer essentieel is.

In Finland werd er ook nadrukkelijk op gewezen dat erfgoed ook een als middel kan worden ingezet om mensen aan te zetten tot reflectie en dat erfgoed dus niet altijd een positieve connotatie hoeft te hebben.

And that's something that is important to keep this critical tone to this, that heritage is not something that just makes people feel good (Geïnterviewde 6).

Onderzoek naar de impact van de omgang met cultureel erfgoed op kwaliteit van leven staat nog in de kinderschoenen, zo wordt benadrukt Het inzetten van erfgoed voor welzijn vraagt om specifieke vaardigheden van de erfgoedprofessional en interdisciplinaire samenwerking met bijvoorbeeld psychologen of welzijnswerkers is een randvoorwaarde. Daarnaast werd het dilemma benoemd van het inzetten van erfgoed voor meerwaarde nu en het behouden van de erfgoedwaarden voor toekomstige generaties en dat dit kan conflicteren.

Kennis en vaardigheden

Foucault: Ons doel is niet om alles te leren, maar om een raam te maken daar waar nog geen raam was. (Geciteerd door geïnterviewde 1)

De Faro-werkwijze behelst per definitie maatwerk: iedere situatie kent zijn eigen unieke context en samenstelling van belanghebbenden. Er valt dan ook geen universele werkwijze te beschrijven.

Je [de erfgoedprofessional] moet als een soort begeleider, regisseur proberen het geheel naar een voor zoveel mogelijk mensen acceptabele oplossing te brengen en dat is natuurlijk het allerlastigste. (...) Er is geen algemene regel, het is altijd case by case dat vinden sommige mensen heel lastig. Ik zeg het instrumentarium is algemeen bruikbaar, maar de specifieke toepassing dat is echt case by case (Geïnterviewde 5).

De vaardigheden die een erfgoedprofessional nodig heeft om in de geest van Faro te werken hangen af van de setting waarin er gewerkt wordt en wat de ambities zijn. Wanneer er wordt verlangd dat niet-professionals betrokken worden in besluitvorming, dan vraagt dat om de toepassing van andere vaardigheden van de erfgoedprofessional dan wanneer deze bijvoorbeeld de taak heeft om een activiteit ontwikkelen voor de kinderen van de lokale basisschool, of gezamenlijk een collectie te waarderen.

Het belang van de lokale erfgoedwerker, omdat deze bekend is met de omgeving en het vertrouwen heeft van de lokale bevolking, wordt een aantal keer benoemd in alle focusgroepen. In Vlaanderen maken zogenaamde Erfgoedcellen de vertaalslag van het Verdrag naar de lokale praktijk, waarmee het de geest van het Verdrag van onderop geïntegreerd kan worden in het erfgoedwerk op lokaal niveau. De 22 erfgoedcellen worden gesubsidieerd door de Vlaamse overheid, zoals beschreven in het Cultureelerfgoeddecreet. Ze houden zich bezig met publiekswerking, bewaring en inventarisering van lokaal erfgoed²². In Nederland komen de erfgoedcellen het meest overeen met de Erfgoedhuizen en in Finland met de *Finnish Local Heritage Federation*.

Iedere regio is anders en vraagt om een unieke aanpak en een unieke skillset. Een erfgoeddeskundige is eigenlijk een gemeenschapswerker (Geïnterviewde 1).

Uit de gesprekken blijkt dat een cluster van sociale, communicatieve, persoonlijke en verbindende vaardigheden de kern vormt voor het werken in de geest van Faro. Daarnaast werden op de vraag welke vaardigheden passen bij het werken in de geest van Faro ook creatieve, praktische en digitale vaardigheden genoemd. De laatste werden in de focusgroepen een aantal keer nadrukkelijk genoemd, daarom is in een aantal verdiepende interviews specifiek gevraagd naar vaardigheden gericht op erfgoed en digitalisering. Het werd meerdere malen benadrukt dat al deze vaardigheden niet verenigbaar zijn in één persoon.

We moeten skills van elkaar halen. En je moet elkaar verbinden en je kan dat niet in één persoon steken (BE_7).

Sociale, persoonlijke, verbindende en communicatieve vaardigheden

Het omarmen dat erfgoed iets cultureels is en iets sociaals is ook skillset an sich (Geïnterviewde 1).

Het hierboven genoemde cluster van sociale vaardigheden bestaande uit communicatieve, persoonlijke en verbindende vaardigheden omvat onder andere competenties als: actief luisteren, taal, interculturele gevoeligheid, samenwerken, verbinden, enthousiasmeren, motiveren, vertrouwensband opbouwen, geduld.

I have to work with my whole personality and it's very hard. You have to be enthusiastic. You have to be kind, you have to do everything and sometimes....[laughter] it's not easy for Fins (FI1_6)!

Een van de belangrijkste vaardigheden die in verschillende bewoordingen terugkomt in alle gesprekken is het in kaart kunnen brengen van alle belanghebbenden, hoe ze zich tot elkaar verhouden, wat de motieven, drijfveren, gevoeligheden en wensen zijn. In de samenwerking met erfgoedgemeenschappen en individuen moet de erfgoedprofessional de vaardigheid hebben om meervoudig te kunnen duiden en de verschillende perspectieven die er bestaan te identificeren en herkennen vanuit een gelijkwaardige positie. Dit werd door een van de respondenten een 'omgevingsanalyse van actoren en factoren' genoemd:

En het vermogen, het analytisch vermogen om daarmee [verschillende perspectieven]om te kunnen gaan, die waarde en waardebeoordeling, die is, denk ik, toch essentieel juist ook bij Faro (Geïnterviewde 5).

²² <https://www.erfgoedcellen.be/wat-is-een-erfgoedcel/> (geraadpleegd op 28-07-2020)

Een erfgoedprofessional moet zich ook bewust zijn van aspecten als macht en eigenaarschap binnen een gemeenschap om tot een meerstemmige, democratische en inclusieve aanpak te komen. In de antropologie wordt de methode van sleutelinformanten hiervoor gebruikt, personen met de sleutel tot essentiële informatie in het veld²³ en het is volgens de respondenten dus belangrijk voor de erfgoedprofessional om deze personen te identificeren en via deze weg de gemeenschap te leren kennen.

It's not just a question of power between the professional and the community, but the community is also structured. So the spokes people from there, you need to be aware of who they are, and why are they telling you what they are telling you. You need to understand that you have to have an idea of the internal structures of the community itself, because there are power plays going on there that we might not be aware of at first glance (FI2_1).

Van de erfgoedprofessional wordt daarmee een coördinerende, faciliterende of regisserende rol verwacht én een synthetiserende rol: iemand die alles in een samenhang kan plaatsen, overzicht kan aanbrenge en doorgronden door een analytische aanpak. Een belangrijke vaardigheid is daarom niet alleen om de verschillende sociale, economische, maatschappelijke en politieke belangen te herkennen en te behartigen. Maar ook om te weten wat de eigen rol en positie is binnen het erfgoedproces (zelfreflectie) en welke expertise nodig is om een opdracht uit te kunnen voeren. Vaardigheden die hierbij passen zijn: netwerken, coaching, netwerk-denken, impact-denken, *agile* werken, verbinden en analyseren. Daarnaast is het ook bij uitstek de taak van de professional om te weten wat er vanuit het erfgoed mogelijk is, hoe kwetsbaar en object of plaats is bijvoorbeeld.

Netwerk-denken is er eentje [een vaardigheid] die denk ik heel belangrijk is. Dat is denk ik ook waardevol, dat je alles in gezamenlijkheid doet, maar dat je ook voorbij je eigen belang gaat en in netwerk-belangen denkt (NL2_1).

De erfgoedprofessional moet weten wat er speelt in de gemeenschap en moet goed luisteren naar wat er gezegd en door wie, maar ook naar wat er (bewust) niet gezegd wordt en waarom. Goed luisteren en doorvragen zijn daarom essentiële vaardigheden, volgens de respondenten.

Communicatie zou in elke opleiding aan bod moeten komen. Je staat hoe dan ook met een been in de maatschappij omdat je met het erfgoed van de samenleving bezig bent (Geïnterviewde 2).

Daarnaast werd taal genoemd als een belangrijk element. Taal heeft te maken met jezelf verstaanbaar maken en de andere kunnen verstaan, zo werden in de gesprekken genoemd: dialect, jargon, intergenerationeel taalgebruik, computertaal, lichaamstaal. Taal heeft volgens een aantal respondenten ook te maken met geloofwaardigheid en vertrouwen en de juiste toon aanslaan. Deze toon bereik je door je te verdiepen in de ander en door je eigen drijfveer te kennen (zelfreflectie).

Taal is niet een los ding. Daarom zeggen mensen ook vaak 'ik weet precies of iemand doet wat hij zegt', in de participatie zeker, je hoort meteen als het niet klopt. Dan is iemand een vink aan het zetten of een truc aan het uitvoeren. En die geloofwaardigheid en het vertrouwen, dat is ook zo'n competentie (NL2_3).

²³ [http://cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20\(2005\)/om2_files/syllabus/kwalitatief.pdf](http://cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20(2005)/om2_files/syllabus/kwalitatief.pdf)

Politiek-bestuurlijke vaardigheden

Wat je wel en wat je niet mag doen rondom erfgoed wordt niet uitsluitend op basis van kennis van experts bepaald. Het handelingsperspectief van een erfgoedprofessional wordt ook ingekaderd door het beleid van bevoegde instanties, aldus de respondenten. Daarom is het van belang dat de erfgoedprofessional bekend is met vigerend beleid en vooral ook de beleidsmakers weet te informeren en beïnvloeden. Dit is op zich geen vaardigheid die uniek is voor het werken in geest van Faro, maar *het uitdragen van het verdrag hangt op een kleine groep die hefboomen kunnen zetten (BE1_1)* en daarvoor zijn deze politiek-bestuurlijke vaardigheden én taal essentieel.

Vrijwilligers

Vrijwilligers hebben een belangrijke plek in de erfgoedsector. Zonder de inzet van vrijwilligers zouden veel activiteiten niet van de grond komen. Het aansturen, instrueren en motiveren van vrijwilligers door erfgoedprofessionals is daarom een belangrijke vaardigheid die meerdere malen expliciet wordt genoemd in de gesprekken.

Wat ik heel sterk merk, met alle vrijwilligersvarianten die we hebben, of het nu gaat over het landschap, of het schrijven van verhalen, is dat ze wel hun eigen behoeften hebben over hoe ze het willen aanpakken. (...) Daar ligt volgens mij een soort van, steeds zoeken naar welke vorm je pakt, die bij hun aansluit, ook goed luisteren naar wat bij hen aansluit en zelf de toegevoegde waarde van wat je graag wil, meegeven (NL2_7).

Ethiek

Het in staat zijn om ethische aspecten in de omgang met erfgoed te herkennen, erop te reflecteren en een rol te laten spelen in het eigen handelen wordt gezien als een belangrijke sociale vaardigheid voor erfgoedprofessionals. De erfgoedprofessional moet zich afvragen waarom hij/zij iets doet, voor wie en met wie. In Rovaniemi, Finland werd dit thema meer benadrukt dan in de andere gesprekken. De onderdrukking van de Sami bevolking, WOII en de gedwongen verplaatsingen van gemeenschappen tijdens WOII, hebben diepe wonden geslagen in het Noorden. De sporen zijn nog altijd zichtbaar in het landschap. Nu komt er meer ruimte om te herinneren, de eigen cultuur weer openlijk uit te dragen en de eigen talen weer te spreken, wat lange tijd verboden was. Daarom weegt het ethisch handelen met het oog op inclusiviteit, meerstemmigheid, vertrouwen en toegankelijkheid hier nog zwaarder dan in Nederland en Vlaanderen. Daarnaast speelt hier ook het eerder aangehaalde dilemma voor erfgoedprofessional van de zorg van het erfgoed aan de ene kant en het vertrouwen van de gemeenschap aan de andere kant.

All information is not meant for everybody (FI2_4).

Over de vraag of ethiek opgenomen zou moeten worden als apart vak binnen een erfgoedopleiding of doorweven in het gehele onderwijsprogramma was geen consensus. Een opzichzelfstaand vak over ethiek wordt als mogelijkheid genoemd, maar het verweven van de ethische aspecten door het gehele curriculum lijkt van groter belang. Hierdoor wordt er bewustwording gecreëerd bij de studenten, dat zij ook meenemen in de toekomstige werkpraktijk.

Conflictbemiddeling

Met name in Finland en Vlaanderen werd conflictbemiddeling benoemd als vaardigheid. Dat conflict zo nadrukkelijk wordt benoemd in het Verdrag is uniek voor een erfgoedverdrag, zo merken sommige respondenten op. Erfgoed kan inclusiviteit in de hand werken maar ook tot uitsluiting leiden. Erfgoed

kan 'schuren' en daarmee is het voor een professional van belang om gesprekken te laten plaatsvinden in de rol van bemiddelaar.

Als ik zie hoeveel schrik dat er is voor conflict of een wrijving, terwijl dat is ook net interessant. Als mensen daarvoor in de clinch willen gaan, dat betekent dat erfgoed voor hen veel betekent. Dus dan moeten we daar toch ook mee om kunnen gaan (BE_4)?

Creatieve vaardigheden

De nieuwe erfgoedbenadering waarin de mens centraal staat vraagt van de erfgoedprofessional dat van de gebaande paden wordt afgeweken en het erfgoedproces op andere manier wordt ingestoken, met een ander uitgangspunt: erfgoed als middel in plaats van doel. Daarnaast is iedere situatie uniek, de context en belanghebbenden zijn telkens verschillend en dat vraagt om een flexibele grondhouding en creatieve vaardigheden om met verschillende situaties om te kunnen gaan. Vaardigheden die werden genoemd: *design thinking*/ innovatie denken; convergeren en divergeren (een brainstormtechniek²⁴); verandermanagement; omdenken (bijvoorbeeld: de mensen centraal stellen in plaats van het materiaal).

Ik noemde al agile werken en design thinking, dat je hele korte iteratieve loops hebt, van dit kunnen we eens uitproberen, maar we gaan meteen de gebruiker erbij halen om te toetsen of dit werkt (NL2_1). Maar dat is wel belangrijk, want design thinking en agile management zit echt niet in een archeologie opleiding (NL2_2).

Digitale vaardigheden

Digitalisering werd in Vlaanderen nadrukkelijk genoemd als vaardigheid voor het werken in de geest van Faro, al is men nog zoekende naar de precieze vaardigheden waar het dan om gaat. In Finland werd de potentie van digitalisering vooral gezien als instrument om transparant te werken en erfgoed toegankelijk te maken voor de samenleving door een breed pallet aan presentatiemogelijkheden. Over het algemeen wordt digitalisering gezien als een technische toepassing voor het beheer, behoud en ontsluiting en is er in meer of mindere mate aandacht voor digitale onderzoeks- en registratietoepassingen in de basisopleiding. Men geeft aan dat er een gebrek is aan digitale vaardigheden bij zowel de professional als de niet-professional, dit komt overeen met het onderzoek van de EU (2019), dat er bij erfgoedprofessionals een hiaat is in de kennis over digitalisering.

In artikel 14 van het Verdrag wordt gewezen op de voordelen die mogelijk voortvloeien uit de digitale toegang tot cultureel erfgoed. Zo kan democratisering en kennisdeling leiden tot rijkere verhalen, maar digitale toegankelijkheid kan echter ook belemmerend werken voor de mensen die niet digitaal zijn aangesloten, aldus een van de respondenten. Toegang tot gedigitaliseerd erfgoed vereist een bepaald kennisniveau en dit geldt ook voor het digitaal kunnen openstellen van erfgoed.

Digitalisering vraagt om technische en sociale vaardigheden. De technische vaardigheden gaan over de methoden met betrekking tot het technische digitaliseringsproces. De sociale vaardigheden zijn gericht op het gebruikersperspectief:

Waar ik denk dat erfgoedprofessionals nog echt in kunnen verbeteren (...) is dat ze [erfgoedprofessionals] ook nadenken van, als ik dan toch digitaliseer en toegankelijk maak – voor wie

²⁴ <https://www.vinca.nl/wp-content/uploads/2013/06/Drie-brainstormtechnieken-voor-divergeren-Annet-Goltstein.pdf> geraadpleegd op 10-08-2020

doe ik dat dan en doe ik dat dan op de goede manier. Wie is eigenlijk mijn digitale klant (Geïnterviewde 3)?

Het digitaliseren *an sich* is interessant vanuit het perspectief van beheer en behoud, maar het verbinden van het gedigitaliseerde (im)materiele erfgoed met de samenleving door het te verrijken met verhalen is waar het ook voor Faro interessant wordt. De ontwikkeling van een *digitale mindset* staat nog in de kinderschoenen en dat begint bij de bewustwording van digitale mogelijkheden en kansen. De digitale wereld verandert snel en het bijhouden van de ontwikkelingen vergt tijd en kennis en dus zijn ook hier verbindende vaardigheden belangrijk: weten wie je op welk moment in moet schakelen voor een succesvol digitaliseringstraject.

The digital world is huge and growing fast. So, why not give a call to them? There's no point of doing everything yourself [instemmend geknik]. So find the right persons, or cooperation partners (FI1_3).

Praktische vaardigheden

Tot slot vraagt het werken in geest van Faro volgens de respondenten om een meer projectmatige aanpak en daar horen bepaalde praktische vaardigheden bij zoals budgettering, planning en coördinatie. Daarnaast gaat het ook om vaardigheden gericht op het bereiken van nieuwe, of andere doelgroepen, zoals marketing.

I would like to come back to one of the comments I had from the beginning of the economical sense of heritage and I think that that means that the heritage professionals should have skills on economy also and understanding economy, even marketing (FI1_4).

Zoals gezegd wordt van erfgoedprofessionals die werken in de geest van Faro een faciliterende rol en interdisciplinaire en verbindende werkwijze verwacht. Begrip van projectmanagement het vermogen om dit proces te coördineren zijn daarbij belangrijk.

Rolopvatting

Naar de rolopvatting is niet specifiek gevraagd in de gesprekken, maar het is wel een onderwerp dat in alle focusgroepen ter tafel kwam. In de interviews zijn de respondenten daarom gevraagd naar de rolopvatting van de erfgoedprofessional en, of en het Verdrag raak aan deze kern.

De traditionele taken van de erfgoedprofessional richten zich op beheer en behoud van erfgoed. Enkele geïnterviewde experts voegen daar ook ontsluiting en presentatie van het (im)materiele cultureel erfgoed aan toe. Faro stelt de mens centraal en vraagt daarmee van de erfgoedprofessional om zich niet alleen op het erfgoed te richten, maar juist ook op de mens die het erfgoed gebruikt en beleeft. Daarmee raakt het Faro Verdrag aan de kern van het werk van de erfgoedprofessional. Het woord facilitator is in alle gesprekken meerdere keren gevallen. Werken volgens Faro betekent een meer faciliterende rol voor de erfgoedprofessional: Ruimte creëren voor de andere belanghebbenden.

Naast dat er overeenstemming lijkt te bestaan over de rol van de erfgoedprofessional als facilitator werd ook de rol van specialist en kennisbewaarder in alle focusgroepen benadrukt als waardevol. Op de vraag in hoeverre de professional af mag dwalen van de traditionele kern van beheer en behoud kwam geen eenduidig antwoord. In een aantal gesprekken werd gesuggereerd dat hier mogelijk ook een generatiekloof speelt, waarin de oudere generaties vaker terugvallen in de expert-modus, terwijl jongere generaties meer openstaan voor een andere invulling en accenten in het werk. Niet iedereen

past de rol van werken met het publiek, maar het zal voor iedere erfgoedprofessional van belang zijn om de sociaal-maatschappelijk context waarin hij/zij werkt te kennen.

Want ook voor niet iedereen is het weggelegd, niet iedereen vindt het nuttig of leuk, maar het moet wel een beetje bij je passen. Als je helemaal niks hebt met publieksparticipatie, ja dan moet je het ook vooral niet doen denk ik (Geïnterviewde 2).

De niet-professional denkt en onderzoekt graag mee met de expert, getuige ook de toenemende populariteit van burgerwetenschapsprojecten. De niet-professionals hebben vragen die juist de expert kan beantwoorden. Faro vraagt echter wel een open houding van de professional ten opzichte van de ideeën en waarden van anderen en om geen autoritaire positie in te nemen.

De erfgoedprofessional kan zich door de rol van 'erfgoedzorger' aan de ene kant en facilitator aan de andere kant soms bevinden in een duivels dilemma. Faro zet de mens centraal, maar wijst ook nadrukkelijk op het duurzame beheer en behoud van erfgoed. Zo werd een voorbeeld gegeven in Rovaniemi van een professional die informatie over een bepaalde archeologische plek wilde vastleggen, maar de lokale Sami bevolking die de professional in vertrouwen over de plek had verteld wilde niet dat de informatie vastgelegd werd en publiekelijk toegankelijk werd gemaakt. Voor het doen van het werk is de vertrouwensband met de bevolking een randvoorwaarde, maar de taak is het beheer en behoud van het erfgoed. Trouw blijven aan beiden kan een dilemma opleveren.

Faro vraagt om een attitudeverandering van de erfgoedprofessional wat betreft de eigen rol en taak in het erfgoedproces. Het vergt echter tijd om een dergelijke verandering in gang te zetten.

Faro is een beginpunt en moet zichzelf eigenlijk op den duur overbodig maken, omdat het dan ingedaald is. Daar zijn dit soort verdragen voor (NL1_4).

In Finland is het beschouwen van een nieuwe ontwikkeling in het perspectief van het Verdrag van Faro ("de Faro-bril opzetten) daarom als expliciet onderdeel van het proces gemaakt:

Every time we start something new, we could take our Faro glasses on and think how to do this in a Faro way. So, it's being aware of its contents and being aware of what you're doing, in which ways you can implement it, the messages are the most important ones: Participation and how to use cultural heritage as a resource for all, for all society to put it briefly (FI1_2).

Onderwijs

Opleidingen

De vraag naar erfgoedopleidingen bij met name Nederlandse en Vlaamse studenten neemt toe volgens de respondenten. De interesse gaat vooral uit naar publieksgerichte vakken en opleidingen. In Finland lijken de studenten minder geïnteresseerd in cultureel erfgoed, wat een interessant gegeven is aangezien Finland het Verdrag als enige wél heeft geratificeerd. Dat het begrip cultureel erfgoed in Finland nog minder is uitgekristalliseerd en dat er eigenlijk geen goed Fins woord bestaat voor *cultureel erfgoed* heeft hier mogelijk mee te maken (FI1_1; Geïnterviewde 6).

Nederland heeft als enige land verschillende masteropleidingen gericht op cultureel erfgoed. In Vlaanderen wordt aan de Universiteit van Antwerpen op dit moment wel een tweejarige master ontwikkeld die is geïnspireerd op het Verdrag van Faro: Het eerste jaar zal gericht zijn op de

bewustwording van de breedte van het erfgoedveld, van de klassieke tot de kritische benadering, met vakken als: erfgoed en toerisme; participatieve methodes; digitaal erfgoed. In het tweede jaar kan de student zich specialiseren in onroerend erfgoed, museologie, archivistiek, immaterieel erfgoed of digitaal erfgoed, of kiezen voor een hybride benadering (BE_1; Geïnterviewde 7).

Nieuwe erfgoedbenadering

Faro vraagt om erfgoedprofessionals met andere prioriteiten dan de traditionele expert. Dit betekent echter niet dat er geen plek meer is voor de traditionele expert, maar dat er behoefte is aan iets daarnaast. Voor jongere universiteiten, zonder gevestigde traditie in de traditionele erfgoeddisciplines ligt hier mogelijk een kans, zoals bijvoorbeeld de faculteit Arts and Design aan de Universiteit van Lapland en de Universiteit van Maastricht.

Because archaeology, art history and museum studies have stronger foothold at Helsinki and Turku, Lapland has to profile itself differently, more cutting-edge. In a way, the competition between universities forces some of them to think out of the box (FI1_1).

In toenemende mate wordt van de universiteit verwacht, onder andere door de politiek, dat er maatschappelijke verantwoordelijkheid wordt genomen, wat past bij de erfgoedbenadering waarin de mens centraal staat.

Jij bent goed opgeleid als erfgoedprofessional, maar de maatschappij is meer dan jou alleen die bestaat ook uit mensen die er wat van vinden. En daar mag je best aandacht aan besteden [in het onderwijs]. En dat is dan vastgelegd in het Verdrag van Faro (NL1_4).

Echter, de mate waarin er ruimte is voor een nieuwe erfgoedbenadering in het academisch onderwijs is afhankelijk van verschillende factoren zoals tijd en geld, maar ook wilskracht en persoonlijke overtuiging van docenten van de erfgoedbenadering zoals Faro worden ook benadrukt. Sceptis over erfgoed als discipline binnen de academia vormt een obstakel in het universitair onderwijs bij de traditionele disciplines. Hierdoor wordt de theoretische en praktische behandeling van cultureel erfgoed in het onderwijsprogramma volgens sommigen zodanig vormgegeven dat het past binnen de bestaande disciplinaire kaders, wat haaks staat op het interdisciplinaire Faro-gedachtengoed (FI1_1). Disciplines die van oudsher niet met erfgoed worden geassocieerd zoals etnologie en *folklore studies* lijken meer ontvankelijk voor het Faro-gedachtengoed. Deze disciplines zijn gericht op de mens, op het heden en het onderwerp van studie is onder andere wat nu immaterieel erfgoed wordt genoemd: Persoonlijke verhalen, tradities en gebruiken. Doordat Faro gericht is op de mens is cultureel erfgoed nu prominenter in beeld bijvoorbeeld bij etnologie en folklore studies (Geïnterviewde 6).

Curriculum

Het ontwikkelen van een erfgoedcurriculum in het hoger onderwijs vanuit een Faro-benadering lijkt een balanceer-oefening waarbij er rekening gehouden moet worden met:

- Wetenschappelijke eisen die aan student worden gesteld
- De kennis en kunde van de beschikbare docenten
- De vraag vanuit de studenten
- De aansluiting met de praktijk.

Met name de laatste twee punten liggen gevoelig in het wetenschappelijk onderwijs, omdat vraag-gestuurd en praktijkgericht onderwijs afbreuk zouden doen aan de academische standaard. Deze

aarzeling lijkt met name te gelden binnen de traditionele disciplines. De behoefte om de afstand tussen de wetenschap en de samenleving te verkleinen en de worsteling over de wijze waarop dit vormgegeven kan worden speelt in alle drie de onderzochte landen.

De aansluiting op de praktijk is volgens alle respondenten belangrijk om te leren werken in de geest van Faro waarin de professional midden in de maatschappij staat.

Een deel van het werk van de Vlaamse erfgoedorganisatie FARO was bij aanvang het opvangen van mensen die uit klassieke disciplines afstudeerden en eigenlijk niet klaar bleken te zijn voor de arbeidsmarkt (BE_1).

Stages en gastcolleges werden vaak genoemd als manier om de verbinding met de praktijk te leggen. Naast de ontwikkeling van een gevoel voor de praktijk vindt men stages ook belangrijk voor de student om te ontdekken waar zijn/haar talenten en interesses liggen. In Nederland vormt de lengte van de opleiding een obstakel voor de integratie van stages in het academisch onderwijs. De meeste masters zijn slechts één jaar en dat is vaak te kort om een behoorlijke stageperiode in op te nemen.

Dat je überhaupt ervaart in de praktijk hoe het werkt, welke dingen je tegenaan kunt lopen en dus op die manier ook ontdekt wat jouw vaardigheden zijn en de vaardigheden die je wellicht nog mist en zou moeten of willen ontwikkelen (Geïnterviewde 2).

Aandacht voor het alledaagse

Nadat in de eerste focusgroep in Nederland (NL1) een opmerking werd gemaakt over het belang van aandacht voor het alledaagse is dit onderwerp in de meeste focusgroepen en interviews aan bod gekomen. Naast de aandacht voor de 'highlights', zoals de piramides, de Mona Lisa en de grote verhalen is het, zo vond men, belangrijk dat er aandacht is voor het alledaagse binnen de opleidingen. Beter aansluitend op de belevingswereld van de samenleving, die in de lijn van Faro idealiter ook een stem krijgt in wat zij belangrijk vindt. Er zou meer aandacht mogen zijn voor het alledaagse in de representatie van het verleden aan het publiek, zo vinden sommigen, en voor diversiteit en inclusiviteit in onderzoeksthema's. Bij de toenemende belangstelling voor het alledaagse passen instrumenten als *oral history* en interviews. De toepassing van deze instrumenten in de bachelor vormt de basis van een student ethnologie of folklore studies, maar meestal niet van een student archeologie, erfgoed studies, of kunstgeschiedenis.

You always have to understand who you are and know what you are when you are interviewing people. So that of course you have to give part of yourself to those people also, because it's interaction all the time. And I think it's good to train that. I think that also in archaeology it would be nice that not only in anthropology but in archaeology studies you should do some interviews and train a little bit how to behave when you go on the field (FI2_4).

Timing

Over het algemeen waren de respondenten het erover eens dat bewustwording over thema's gerelateerd aan Faro zo vroeg mogelijk gestimuleerd zouden moeten worden. Sommigen noemden het basisonderwijs als startpunt, anderen gaven de voorkeur aan de bachelor fase: Hoe eerder studenten in aanraking komen met het Faro-gedachtengoed hoe beter, niet als *after thought* op het einde. Daarnaast werd er ook gewezen op het belang van training voor professionals. Juist omdat het altijd maatwerk is,

is het samenstellen van een programma met basisvaardigheden gecompliceerd. Sommigen gaven daarom de voorkeur aan training of leven-lang-leren trajecten.

In zowel Nederland, Finland als Vlaanderen werd door sommige respondenten gespeeld met de gedachte om curricula meer op maat aan te bieden aan studenten, afgestemd op de interesse, talenten en wensen van de student. Op deze manier kunnen studenten die aanleg hebben voor een Faro-gerelateerd onderwerp het verdere onderwijsprogramma daaropaan laten sluiten, bijvoorbeeld met vakken, of minoren uit de eigen faculteit als daarbuiten. Dit vraagt om flexibiliteit van de opleiding en alhoewel het in theorie mogelijk zou moeten zijn, is de praktische toepassing ervan nog minimaal in alle drie de onderzochte landen. Aan de UvA wordt er een initiatief gestart met vernieuwingsgeld van het Rijk, *Humanities In Context*, met als doel om de geesteswetenschappen op een andere manier in de maatschappij in te bedden en de verbinding van de geesteswetenschappen met andere faculteiten wordt gezocht. Faro staat een interdisciplinaire benadering van erfgoed voor en dit vraagt van onderwijsinstellingen dat zij mobiliteit tussen de vakken, faculteiten, universiteiten en hogescholen te bevorderen. Een op-maat-gemaakt programma is volgens sommigen zinvol aan het begin van de masterfase, in de bachelor moet het aanbod vooral breed zijn, zodat studenten leren en ontdekken hoe de erfgoedwereld eruitziet, welke mogelijkheden er zijn en in welke richting zij zouden willen ontwikkelen. Het helemaal overlaten aan de student heeft niet de voorkeur, sommige vakken moeten verplicht blijven om dat deze van belang zijn voor de basis.

5. Vaardigheden van de Erfgoedprofessional

De hoofdvraag van voorliggend onderzoek is: *Welke vaardigheden heeft een erfgoedprofessional nodig om conform de Faro-methode te werken?*

Uit de analyse van de focusgroepen en de interviews tekent zich een beeld af van een aantal vaardigheden-clusters:

- Sociale vaardigheden (Verbindende vaardigheden; Communicatieve vaardigheden; Persoonlijke kwaliteiten)
- Praktische vaardigheden
- Creatieve vaardigheden
- Digitale vaardigheden
- Theoretische kennis en Kwalitatieve onderzoeksvaardigheden

De literatuurstudie liet in grote lijnen een vergelijkbaar beeld zien:

- Sociale vaardigheden (Verbindende vaardigheden; Communicatieve vaardigheden; Persoonlijke kwaliteiten)
- Digitale vaardigheden
- Politiek-bestuurlijke vaardigheden
- Kwalitatieve onderzoeksvaardigheden

Uit dit onderzoek komt duidelijk naar voren dat een erfgoedproces waar de mens centraal staat met een faciliterende rol van de erfgoedprofessional vraagt om professionals met goed ontwikkelde verbindende en communicatieve vaardigheden én bepaalde persoonlijke kwaliteiten.

Hét erfgoedpubliek bestaat niet en iedere situatie vraagt daarom om maatwerk. Dit vraagt van de erfgoedprofessional een flexibele opstelling en een *trial & error* werkwijze, waarin de professional openstaat voor en durft te leren van experimenteren. Een aantal van de vaardigheden kan ook niet theoretisch worden aangeleerd, maar moet tijdens het werk worden ontwikkeld.

Sociale vaardigheden

Sociale vaardigheden vormen de basis voor persoonlijke ontwikkeling en de fundering voor de ontwikkeling van andere, meer theoretische, praktische of technische vaardigheden:

- Actief luisteren en doorvragen (kunnen zenden én ontvangen)
- Taalvaardigheid (meertalig; dialect; jargon; braille; gebarentaal; straattaal, intergenerationeel taalgebruik)
- Interculturele vaardigheden
- Antennes ontwikkelen (het veld kennen)
- Bewustwording creëren
- Impactmeting

Verbindende vaardigheden

Verbindende vaardigheden zijn competenties die passen bij de erfgoedprofessional in de rol van facilitator. In deze rol neemt zet de expert (i.e. de professional in zijn expertrol) een stap terug om anderen toe te laten in het proces van duiding, interpretatie en waarde toekenning. De volgende vaardigheden zijn in dit onderzoek geïdentificeerd:

- Faciliteren
- Samenwerken
- Het maken van een omgevingsanalyse / Netwerk-denken
- (Conflict) Bemiddelende vaardigheden (onderhandeling, diplomatie)
- Interdisciplinair werken
- Netwerken opbouwen en onderhouden
- Begrijpen van ieders rol in het proces
- Coaching
- Co-creëren
- Vrijwilligersmanagement
- Participatief waarderen
- Doelgroep communiceren (weten hoe je met wie communiceert)

Persoonlijke kwaliteiten

Je hebt die zelfkennis en inzicht in je persoonlijke kwaliteiten nodig om als erfgoedprofessional in de geest van Faro te werken, juist omdat het gaat om het intermenselijke contact:

- Zelfreflectie (je eigen drijfveer kennen)
- Vertrouwen opbouwen
- Enthousiasme
- Empathisch vermogen (je in kunnen leven in de ander)
- Loslaten (van bijvoorbeeld de expertrol)
- Oprecht blijven
- Motiveren (van bijvoorbeeld vrijwilligers)
- Open en flexibele houding hebben (want elke situatie is uniek)
- Overtuigingskracht
- Ethisch besef

Theoretische kennis en Kwalitatieve onderzoeksvaardigheden

Een belangrijke vaardigheid is het leren lezen van de gemeenschap. Uit dit onderzoek komt ook het belang naar voren dat de huidige en aankomende erfgoedprofessionals het erfgoeddiscours kennen en zich bewust zijn van de holistische erfgoedbenadering zoals Faro die voorstaat. Met name kennis en bewust zijn van immaterieel erfgoed is vaak nog onderontwikkeld. Competenties die daarbij passen zijn met name etnografische en antropologische veldwerkvaardigheden:

- *Oral history*
- Interviews
- Participatieve observatie
- Stakeholderanalyse
- Bronnenonderzoek over het nú en de gemeenschap
- Weten hoe je je objectiviteit behoudt
- Bekend zijn met de gedragsnormen van de gemeenschap
- Leer het gebied en de context kennen waar je gaat werken

Digitale vaardigheden

Digitale vaardigheden om erfgoed te beheren, behouden en toegankelijk maken. Met name toegankelijkheid is van belang in het kader van Faro:

- Kennis van digitale terminologie
- *Linked open data* (het verbinden van de data bij de bron)
- Oog hebben voor het gebruikersperspectief
- Ontsluiten van erfgoed via digitale technieken
- Oog hebben voor de vindbaarheid van het gedigitaliseerde erfgoed
- Technische kennis
- Sociale mediavaardigheden

Creatieve vaardigheden

De nieuwe erfgoedbenadering waarin de mens centraal staat vraagt van de erfgoedprofessional dat van de gebaande paden wordt afgeweken en het erfgoedproces op andere manier wordt ingestoken, met een ander uitgangspunt: erfgoed als middel in plaats van doel. Daarnaast is iedere situatie uniek, de context en belanghebbenden zijn telkens verschillend en dat vraagt om een flexibele grondhouding en creatieve vaardigheden om met verschillende situaties om te kunnen gaan:

- *Design thinking* / Innovatie denken
- Convergeren en Divergeren
- *Agile* werken
- Verandermanagement
- Omdenken (de mensen centraal stellen in plaats van het materiaal)
- Impact-denken (nadruk ligt op *outcome* in plaats van *output*)

Politiek-bestuurlijke vaardigheden

Het handelingsperspectief van een erfgoedprofessional wordt onder andere ingekaderd door het beleid van bevoegde instanties. Daarom is het van belang dat de erfgoedprofessional bekend is met vigerend beleid en vooral ook de beleidsmakers weet te informeren en beïnvloeden. Vaardigheden die in dit onderzoek zijn geïdentificeerd:

- Lobbyen
- Draagvlak creëren
- Netwerken
- Evalueren en analyseren, implementeren en beïnvloeden van beleid
- Inzicht in bestuurlijke- en besluitvormingsprocessen
- Kennis van juridische procedures en arbitrage
- Kennis van wet- en regelgeving
- Analyseren van maatschappelijke processen

Praktische vaardigheden

Van erfgoedprofessionals die werken in de geest van Faro worden een faciliterende rol en een interdisciplinaire en verbindende werkwijze verwacht. De volgende vaardigheden komen van pas om dit proces te coördineren:

- Projectmanagement
- Organisatievermogen
- Workshop organiseren en faciliteren
- Marketing (bereiken van en communiceren met verschillende doelgroepen)

6. Overige conclusies en aanbevelingen

Het doel van dit onderzoek was het identificeren van vaardigheden die een erfgoedprofessional nodig heeft om te werken in de geest van Faro. De vaardigheden die naar voren kwamen uit de gesprekken en het literatuuronderzoek zijn in het voorgaande hoofdstuk op een rij gezet. De inzichten die dit onderzoek daarnaast heeft opgeleverd worden in dit afsluitende hoofdstuk gepresenteerd.

Rollen en taken

Als een erfgoedprofessional wordt gedefinieerd als iemand die zich beroepsmatig bezighoudt met cultureel erfgoed, dan betreft dit een brede groep professionals (o.a. conservator, publiekswerker, veldarcheoloog, beleidsmedewerker) met zeer diverse rollen (o.a. expert, facilitator, adviseur, presentator, onderzoeker). Bij deze uiteenlopende rollen horen verschillende taken (o.a. beheer, behoud, ontsluiting, beleid, wet- en regelgeving, educatie, facilitair) die op allerlei manieren kunnen worden ingevuld. Daarnaast maken erfgoedprofessionals deel uit van verschillende werelden die kunnen overlappen (natuur en landschap, beleid, bouwsector, zorg, overheid, musea, etc) en hebben daarbinnen te maken met verschillende type professionals, met uiteenlopende benaderingen van erfgoed, allemaal met een eigen drijfveer of motivatie om met erfgoed te interacteren. Iedere professional, met het eigen unieke pakket aan rollen en taken heeft dan ook een eigen motivatie om te werken in de geest van Faro:

- ◆ Faro omdat het moet (bijv. Omgevingswet)
- ◆ Faro omdat het kan (een gelegenheid doet zich voor)
- ◆ Faro omdat er om wordt gevraagd (door bijvoorbeeld de burger)
- ◆ Faro omdat het mij wat oplevert (draagvlak, beheer en behoud erfgoed, financiën)
- ◆ Faro omdat het een ander wat oplevert (meerwaarde creëren voor de samenleving)

Kennis en bewustzijn van de nieuwe erfgoedbenadering (het 'wat') lijkt belangrijker dan de daadwerkelijke vaardigheden (het 'hoe'). Het is van belang betekenis te geven aan de brede, participatieve en inclusieve concepten van het Verdrag door het verbeteren van de praktijk. Hierin vervult een goed opgeleide erfgoedprofessional een belangrijke rol. Faro vraagt om een 'attitudeverandering' van de erfgoedprofessional: van de expert die aan het stuur zit naar de facilitator die het erfgoedproces begeleidt.

Begrippen

Het woord participatie lijkt aan betekenis te verliezen, maar het is het wel een term waarmee op beleidsniveau 'iets moet', een heldere definitie is daarom van belang. Participatie in de publieke ruimte vindt altijd onder bepaalde voorwaarden plaats. Het blijkt een zoektocht te zijn naar de meest optimale vorm voor alle belanghebbenden, maar waar vanuit Faro gezien altijd gestreefd moet worden naar de hoogst mogelijk trede van de participatieladder, met een zo gelijkwaardig mogelijke positie voor de niet-expert (bijvoorbeeld een erfgoedgemeenschap). Wanneer er van de erfgoedprofessional dus wordt verwacht dat deze een stap terugzet om ruimte te laten voor de ander dan is het de vraag hoe groot die stap moet zijn en of die altijd gezet kan worden. Het vinden van de juiste vorm is van groot belang om te voorkomen dat niet alleen de 'usual suspects' worden bereikt, want dat kan een vorm van schijn-democratie betekenen en een vals mandaat voor beleid. Institutionaliseren van Faro-begrippen als participatie kan betekenen dat een deel van de oorspronkelijke betekenis van dat begrip verloren gaat, omdat het wordt ingepast in een bestaande structuur van denken en doen. Erfgoedprofessionals die willen werken in de geest van Faro worstelen met de vraag hoe de oorspronkelijke betekenis

vastgehouden kan worden. Ook zoeken zij steeds naar de beste manier om sturing te geven aan een proces dat bij voorkeur zo open mogelijk zou moeten zijn, omdat inkadering onvermijdelijk leidt tot uitsluiting.

Vaardighedenontwikkeling

Nederland heeft als enige van de drie onderzochte landen al een aanbod aan erfgoedopleidingen in het hoger onderwijs. Echter, het is in geen van de drie landen duidelijk waar erfgoed als discipline, als het al als zodanig wordt beschouwd, thuishoort. Door de praktijkgerichte aanpak die Faro behoeft is er twijfel of het wel past in universitaire setting en of het niet thuishoort op een hbo. Tegelijkertijd is er een verschuiving van de taak van de universiteit die die naast het doen van fundamenteel onderwijs ook midden in de maatschappij zou moeten staan. Dit vraagt om een meer toegepaste aanpak en binnen deze trend past erfgoed als discipline beter. De plek van erfgoedstudies in het educatieve spectrum is belangrijk voor de inhoud die eraan gegeven kan worden. Faro vraagt om een professional die naast kennis van het discours, sociale vaardigheden en voeling met de praktijk heeft. Dit betekent echter niet dat er geen plek meer is voor de (rol van) traditionele expert. Er is behoefte aan professionals met inhoudelijke expertise en daarnaast aanvullende vaardigheden, of aan professionals die de expert kunnen aanvullen. Ook vanuit de traditionele erfgoeddisciplines is er vraag naar vaardigheden die de student beter voorbereiden op de praktijk. Het Faro-gedachtengoed centraal stellen in traditionele onderwijsprogramma's lijkt lastig, omdat het Faro-gedachtengoed om een divers palet aan rollen en taken gaat.

Aanbevelingen

- Maak een beroepskwalificatiedossier voor de nieuwe erfgoedprofessional die werkt in de geest van Faro met daarin een omschrijving van de gewenste kennis en kunde: de competenties die deze professional nodig heeft; de soorten beroepen die al bestaan in de erfgoedsector; de nieuwe beroepen die worden voorzien in de toekomst; beroepen die dreigen te verdwijnen; verschuiving in het zwaartepunt van bestaande functies.
- Formuleer heldere definities voor de begrippen erfgoedgemeenschap en participatie. De erfgoedprofessional heeft handvatten nodig, daarnaast is duidelijke terminologie van belang voor het democratische proces.
- Als de wens bestaat om een erfgoedprofessional te sensibiliseren voor de rol van erfgoed in de samenleving, formuleer dan leerdoelen in die richting. Onderzoek twee sporen: een curriculum voor een nieuw soort erfgoedprofessional en het aanbieden van Faro-minded vakken voor de geïnteresseerde expert of specialist binnen de traditionele erfgoedopleidingen. Onderzoek daarnaast ook het inbrengen van het erfgoedperspectief in andere disciplines.
- Introduceer het Faro-gedachtengoed binnen de traditionele opleidingen door de bredere culturele, sociale, economische en politieke waarden van erfgoed te bespreken. Stimuleer daarnaast het contact met de praktijk door middel van substantiële stageperiodes van minimaal 3 maanden en gastcolleges.
- Stimuleer een interdisciplinaire aanpak en samenwerking met experts en andere belanghebbenden vanuit verschillende disciplines, zowel in de praktijk als in het onderwijs.

7. Literatuurlijst

Andrus, S. (2016). *Research Skills, Transferable Skills, and the New Academic Imperative*. Oxford University Press Blog. Geraadpleegd op 20-06-2016 van <https://blog.oup.com/2016/06/research-skills-epigeum/>.

Antonaci, A. (2013). Virtual Museums, Cultural Heritage Education and 21st Century skills.

Araoz, G. (2011). Preserving Heritage Places under a New Paradigm. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 1(1), 55-60.

Arnstein, S. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*, Vol. 35(4), 216-224.

Asseldonk, van, N. (2019). Leren in het nieuwe speelveld. In Schwarz, M., Knoop, R. (Red.), *Meer Straatwaarden: een pleidooi voor erfgoedmaken als engagement*. Amsterdam: Reinwardt Academie, AHK.

Blijleven, W., Hulst, van, M., & Hendriks, F. (2019). *Publieke Bricoleurs. Over ambtelijk vakmanschap op het raakvlak van gemeente en gemeenschap*. Tilburg: Tilburg University.

Carman, J. (2015). *Archaeological Resource Management: An International Perspective*. London: Cambridge University Press.

Castillo Mena, A. (2006). Reflexiones Sobre la Enseñanza e Investigación de la Gestión de la Patrimonio Arqueológico en la Universidad Española. *Arqueoweb: Revista sobre Arqueología en Internet* 8(1).

Corr, S., Marçal, E., & Roche, N. (2019). Fostering Innovation in Heritage Professions: The Effect of the EYCH, *SCientific REsearch and Information Technology*, Vol 9(1), 49-60.

Bouchinaki, M. (2007). *A Major advance towards a Holistic Approach to Heritage Conservation: the 2003 Intangible Heritage Convention*. Geraadpleegd op 07-09-2020 van: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjD0IL4j9nrAhWGy6QKHTKcB7kQFjATegQICRAB&url=https%3A%2F%2Fwww.cabdirect.org%2Fcabdirect%2Fabstract%2F20083055392&usg=AOvVaw1kDwps8eVnB_LFGg_bZgXC

Dibbits, H. (2016). *Delen van het verleden. Erfgoed en Educatie in de 21ste eeuw*. Geraadpleegd van: <http://hdl.handle.net/1765/100174>.

Edelenbos, J., & Monnikhof, R. (2001). *Lokale interactieve beleidsvorming. Een vergelijkend onderzoek naar de consequenties van interactieve beleidsvorming*. Utrecht: Boom Juridische uitgevers.

Enqvist, J. (2014). The New Heritage: a Missing Link between Finnish Archaeology and Contemporary Society? *Fennoscandia Archaeologica*, 31, 101-123

Europese Commissie, Expert Group on Digital Cultural Heritage and Europeana (DCHE). (2020). *Europeana Strategy 2020-2025 Recommendations from the DCHE Sub-Group on the Europeana Strategy 2020-2025*. Geraadpleegd op 16-09-2020 van https://ec.europa.eu/digital-single-market/sites/digital-agenda/files/final_recommendations_for_europeana_strategy_2020-2025_-_dche_endorsed_0.pdf.

Fairclough, G., Harrison, R., Jameson Jnr, J.H. & Schofield, J. (Red.). (2008). *The Heritage Reader*. Routledge, London.

Fairclough, G., Dragičević - Šešić, M., Rogač – Mijatović, L., Auclair, E. and Soini, K. (2015). The Faro Convention, a New Paradigm for Socially - and Culturally - Sustainable Heritage Action? *Kultura* (Skopje), 4(8), 9-19.

Finnish Heritage Agency. (2014). *Finland's Faro Convention Process*. Geraadpleegd op 16-06-2020 van https://issuu.com/bluedrum/docs/finland_20heritage_20agency_20the-.

Härkönen, E., Huhmarniemi, M. & Jokela, T. (2018). Crafting Sustainability: Handcraft in Contemporary Art and Cultural Sustainability in the Finnish Lapland. *Sustainability*, 10(6), 1-14.

ICOMOS Australia. (2013). *The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*. Geraadpleegd van: <https://australia.icomos.org/publications/charters/>

Jones, S. (2017). Wrestling with the Social Value of Heritage: Problems, Dilemmas and Opportunities. *Journal of Community Archaeology & Heritage*, 4(1), 21-37.

Kisić, V. & Tomka, G. (2018). *Citizen engagement & education - Learning kit for heritage civil society organisations*. Europa Nostra, Den Haag. Geraadpleegd van: <https://www.europanostra.org/wp-content/uploads/2018/02/Learning-Kit-Awareness-Raising-Advocacy-for-Heritage-CSOs.pdf>.

KIEN (Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed). (2016). *Diversiteit en Superdiversiteit*. Geraadpleegd op 07-08-2020 van <https://www.immaterieelerfgoed.nl/image/2017/6/12/superdiversiteit.pdf>.

KWINK Groep. (2019). *Onderzoek stand van zaken digitale toegankelijkheid en gebruik Nederlands erfgoed*. Geraadpleegd op 30-07-2020 van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/03/18/onderzoek-stand-van-zaken-digitale-toegankelijkheid-en-gebruik-nederlands-erfgoed>.

Lähdesmäki, T. (2019). Conflicts and Reconciliation in the Postmillennial Heritage-Policy Discourses of the Council of Europe and the European Union. In: Lähdesmäki T., Passerini L., Kaasik-Krogerus S., van Huis I. (Red.) *Dissonant Heritages and Memories in Contemporary Europe*. Palgrave Studies in Cultural Heritage and Conflict. Cham: Palgrave MacMillan.

Lakerveld, van, J.A., Vroonhof, P., Broek, S., Stoutjesdijk, F.D., van Loo, S.B. (2017). *Skills, training and knowledge transfer: Traditional and emerging heritage professions. An exploration*. Leiden: Plato, Ockham, Panteia. Geraadpleegd van : <https://www.panteia.com/uploads/2017/07/final-report-on-emerging-heritage-professions-23062017.pdf>.

Lans, van der, J. (2010). *Eropaf! De nieuwe start van het sociaal werk*. Amsterdam: Augustus.

Lynch, B. (2010). *Whose cake is it anyway? A collaborative investigation into engagement and participation in 12 museums and galleries in the UK*. London. Paul Hamlyn Foundation. Geraadpleegd van: <http://ourmuseum.org.uk/wp-content/uploads/Whose-cake-is-it-anyway-report.pdf>.

Manžuch, Z. (2017). Ethical Issues in Digitization Of Cultural Heritage. *Journal of Contemporary Archival Studies*, 4(2), 1-17.

Netwerk Digitaal Erfgoed. (2015). *Nationale strategie digitaal erfgoed*. Geraadpleegd op 16-09-2020 van https://www.netwerkdigitaal erfgoed.nl/wp-content/uploads/2018/02/Nationale_Strategie_Digitaal_Erfgoed_MinOCW.pdf.

Olivier, A. (2017). Communities of Interest: Challenging Approaches. *Journal of Community Archaeology & Heritage*, 4 (1), 7-20.

Pirkovič, J. (2009). Unpacking the convention into challenging actions for member states. In Council of Europe (Red.), *Heritage and Beyond*. Straatsburg: Council of Europe Publishing, 23-29.

Pröpper, I. (2009). *De aanpak van Interactief beleid: elke situatie is anders*. Bussum, Nederland, Coutinho.

Raad voor Cultuur. (2017). *Briefadvies 'Brede blik op erfgoed; over de wisselwerking tussen erfgoed en transitie in de leefomgeving*. Geraadpleegd op 23-08-2020 van https://www.rli.nl/sites/default/files/advies_brede_blik_op_erfgoed_def.pdf.

Raad van Europa. (2020). *The Faro Convention: the way forward with heritage*. Geraadpleegd van: <https://rm.coe.int/the-faro-convention-the-way-forward-with-heritage-brochure/16809e3627>.

Raad van Europa. (2005). *Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. Geraadpleegd van: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention>.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. (2019). *De Faro Convention Meeting - De rol van erfgoed bij maatschappelijke vraagstukken*. Geraadpleegd van: <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2019/01/01/faro-convention-meeting-heritage-as-a-means-for-societal-challenges>.

Schofield J. (2015). Forget About 'Heritage': Place, Ethics and the Faro Convention. In: Ireland T., Schofield J. (eds) *The Ethics of Cultural Heritage. Ethical Archaeologies: The Politics of Social Justice*, Vol 4. Springer, New York, NY.

Silberman, N. (2014). Changing Visions of Heritage Value. *Ethnologies*, 36(1-2), 433-445.

Schwarz, M., Knoop, R. (Red.). (2019). *Meer Straatwaarden: een pleidooi voor erfgoedmaken als engagement*. Amsterdam: Reinwardt Academie, AHK.

Skrede, J. & Hølleland, H. (2018). Uses of Heritage and beyond: Heritage Studies viewed through the lens of Critical Discourse Analysis and Critical Realism. *Journal of Social Archaeology*, 18(1), 77-96.

Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. London: Routledge.

Stein, P. & Ripp, M. (2018). *Applying the Faro Convention Principles to deliver Heritage-based Urban Development: The COMUS-Project. Community-led Urban Strategies in Historic Towns (COMUS)*. Geraadpleegd van: <https://pjp-eu.coe.int/comus/applying-the-faro-convention-principles-to-deliver-heritage-based-urban-development.html>.

Stichting Nederland Monumentenland & Wijmans Cultuurperspectief. (2019). *Onderzoek monumentenvrijwilligersRapport resultaten enquête*. Geraadpleegd op 11-08-2020 van <https://www.nederlandmonumentenland.nl/wp-content/uploads/2019/03/Vrijwilligersrapport-maart-2019.pdf>

Taylor, J., & Gibson, L.K., (2017). Digitisation, digital interaction and social media: embedded barriers to democratic heritage. *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 23(5), 408-420.

Terlouw, K. (2012). From thick to thin regional identities? *GeoJournal* 77, 707–721.

Tilden, F. (1957). *Interpreting Our Heritage*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Europese Unie. (2018). *Participatief Beheer van Cultureel Erfgoed*. Luxemburg: Publicatiebureau van de Europese Unie.

Europese Unie. (2019). *Fostering cooperation in the European Union on skills, training and knowledge transfer in cultural heritage professions*. Geraadpleegd op 18-09-2020 van: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e38e8bb3-867b-11e9-9f05-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-98656174>.

Uzzell, D. (2010). Where is the Discipline in Heritage Studies? A View from Environmental Psychology. In M. L. Stig Sørensen & J. Carman (Red.), *Heritage Studies. Methods and Approaches*, Abingdon, UK: Routledge, 326–333.

Vandenbroucke, C. (2018). *Wie is de nieuwe erfgoedprofessional? Een pleidooi voor specialisme*. Geraadpleegd op 23-08-2020 van <https://www.platformvoer.nl/wie-is-de-nieuwe-erfgoedprofessional-een-pleidooi-voor-specialisme/>.

Vlaamse Overheid. (2010). *Kaderconventie van de Raad van Europa over de bijdrage van cultureel erfgoed aan de samenleving*. Geraadpleegd op 07-07-2020 van https://www.fdfa.be/sites/default/files/atoms/files/1001_Gezamenlijk%20advies%20Strategische%20Adviesraad%20Cultuur-Jeugd-Sport-Media%2C%20Strategische%20Adviesraad%20internationaal%20Vlaanderen%20en%20Strategische%20Adviesraad%20Ruimtelijke%20Ordening-Onroerend%20E.pdf.

Voogt, J. & Pareja Roblin, N. (2010). *21st Century Skills. Discussienota*. Universiteit Twente. Geraadpleegd van https://www.21stcenturyskills.nl/download/21_st_century_skills__UT_discussie_paperNL.pdf.

UNESCO. (2011). *Verdrag inzake de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed*. Geraadpleegd van: https://www.immaterieelerfgoed.nl/image/2017/3/1/unesco_conventie_ter_bescherming_van_het_immaterieel_cultureel_erfgoed.pdf

UNESCO. (2009). *Wereldrapport van UNESCO no. 2 Investeren in culturele diversiteit en interculturele dialoog*. Geraadpleegd op 07-08-2020 van <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/dutch.pdf>.

Veer, van der, K., Merkus, M., & Panhuijzen, B. (2016). *Vrijwilligers: pijler onder de musea*. Geraadpleegd op 05-08-2020 van https://www.vsbfonds.nl/media/1274/vrijwilligers-pijler-onder-de-musea_onderzoeksrapport_okt2016.pdf.

Wickens, J., & Hess Norris, D., 2018. *The Imperative of Soft Skill Development in Preventive Conservation Practice and Training*, *Studies in Conservation*, 63(sup1),301-306.

Willems, A., Thomas, S., Castillo Mena, A., Mazel, A., et al. (2018). Teaching Archaeological Heritage Management. Towards a Change in Paradigms. *Conservation and Management of Archaeological Sites*, 20(5-6), 297-318.

Zuyd Hogeschool. (2019). *Curriculumontwikkeling Voor Dummies*. Geraadpleegd op 05-08-2020 van <https://www.zuyd.nl/binaries/content/assets/zuyd/onderzoek/rapporten--presentaties/prof-vh-onderwijs---teksten-website-curriculumontwikkeling-voor-dummies.pdf>

Bijlagen

Bijlage 1: Deelnemerslijst Focusgroepen en Interviews

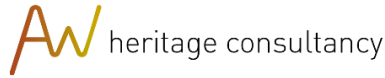
Bijlage 2: Hand-out Focusgroepen Nederlands

Bijlage 3: Hand-out Focusgroepen Engels

Bijlage 1 - Deelnemerslijst Focusgroepen en Interviews

	Land	Land	M/V	Achtergrond	Affiliatie
Focusgroep 1					
	Nederland	Deelnemer NL1_1	V	Immaterieel erfgoed, geschiedenis	Overheid - landelijk
	Nederland	Deelnemer NL1_2	V	Kunstgeschiedenis	Overheid - landelijk
	Nederland	Deelnemer NL1_3	M	Historische geografie	Overheid - landelijk
	Nederland	Deelnemer NL1_4	M	Bouwhistorie en Archeologie	Overheid - landelijk
	Nederland	Deelnemer NL1_5	V	Architectuur historie	Overheid - landelijk
Focusgroep 2					
	Nederland	Deelnemer NL2_1	V	Bedrijfskunde, Kunst & Kunstbeleid, Digitalisering	Erfgoedinstelling
	Nederland	Deelnemer NL2_2	M	Museologie / erfgoed / archeologie	Onderneming
	Nederland	Deelnemer NL2_3	V	Architectuurgeschiedenis en collectiebeheer	Overheid - landelijk
	Nederland	Deelnemer NL2_4	M	Archeologie	Onderneming
	Nederland	Deelnemer NL2_5	V	Archeologie	Universiteit
	Nederland	Deelnemer NL2_6	V	Museologie	Vervolgonderwijs
	Nederland	Deelnemer NL2_7	V	archeologie / landschap	Erfgoedinstelling
Focusgroep 3					
	België	Deelnemer BE_1	M	Geschiedenis / erfgoed	Universiteit
	België	Deelnemer BE_2	M	Archeologie	Overheid - provinciaal
	België	Deelnemer BE_3	V	Culturele studies	Overheid - regionaal
	België	Deelnemer BE_4	V	Geschiedenis / onderwijs	Overheid - gewest
	België	Deelnemer BE_5	V	Erfgoededucatie	Vervolgonderwijs
	België	Deelnemer BE_6	V	Immaterieel erfgoed	Overheid - gewest
	België	Deelnemer BE_7	V	Sociaal cultureel werk	Erfgoedinstelling
Focusgroep 4					
	Finland	Deelnemers FI1_1	M	Archeologie / kunstgeschiedenis	Universiteit
	Finland	Deelnemers FI1_2	V	Urban planning	Overheid - landelijk
	Finland	Deelnemers FI1_3	V	Filosofie / political science and communication	NGO / erfgoed educatie
	Finland	Deelnemers FI1_4	V	Architectuur / kunstgeschiedenis	Overheid - regionaal / erfgoedinstelling
	Finland	Deelnemers FI1_5	V	Archeologie / environmental studies	Overheid - landelijk
	Finland	Deelnemers FI1_6	V	Archeologie	Museum / overheid - provinciaal
	Finland	Deelnemers FI1_7	V	Geschiedenis / archeologie	Vervolgonderwijs
Focusgroep 5					
	Finland	Deelnemers FI2_1	M	Archeologie	Museum
	Finland	Deelnemers FI2_2	V	Kunsteducatie	Universiteit
	Finland	Deelnemers FI2_3	M	Archeologie en Landschap	Overheid - landelijk
	Finland	Deelnemers FI2_4	V	Archeologie	Museum
Interviews					
	Nederland	Geïnterviewde 1	M	Archeologie	Universiteit
	Nederland	Geïnterviewde 2	V	Archeologie	Universiteit
	Nederland	Geïnterviewde 3	V	Bedrijfskunde, Kunst & Kunstbeleid, Digitalisering	Erfgoedinstelling
	Nederland	Geïnterviewde 5	M	Geschiedenis	Universiteit
	Vlaanderen	Geïnterviewde 7	M	Gebouwde Monumentenzorg	Universiteit
	Finland	Geïnterviewde 4	V	Archeologie / Erfgoed management	Universiteit
	Finland	Geïnterviewde 6	V	Folklore studies	Universiteit

Bijlage 2 – Hand-out Focusgroepen Nederlands

Hand Out Focusgroep Faro Vaardigheden

Donderdag 23 januari 2020, 10.00-12.00, RCE Amersfoort, Z-Hollandzaal

Dinsdag 4 februari 2020, 10.00-12.00, RCE Amersfoort, Willemsstadzaal

Maandag 17 februari 2020, 10.00-12.00, Antwerpen, Anna Bijnsgebouw, VAC (02.04 – Quiten Matsijs)

Moderator: Annemarie Willems (AW Heritage Consultancy, Universiteit Helsinki, RCE)

Achtergrond

De *Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, oftewel het Verdrag van Faro, benadrukt de maatschappelijke en verbindende waarde van erfgoed en het belang van participatie van de samenleving bij erfgoed. Het Verdrag heeft als doel actieve erfgoedgemeenschappen te ondersteunen om de verbinding tussen hun erfgoed en de samenleving te versterken.

De Nederlandse minister voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) gevraagd om de mogelijkheden voor ondertekening, ratificatie en implementatie van het Faro Verdrag te verkennen.

In het kader van deze verkenning doe ik als 'Faro-verbinder' onderzoek naar de vraag hoe erfgoedprofessionals om dienen te gaan met dit Verdrag en welke vaardigheden zij nodig hebben om in overeenstemming met dit Verdrag te werken.

Mijn onderzoek

Ik ben buitenpromovendus aan de Universiteit van Helsinki, ik heb mijn eigen adviesbureau (AW Heritage Consultancy) en ik ben sinds kort in dienst bij de RCE binnen het Programma Faro.

Mijn promotieonderzoek is gericht op de wijze waarop de volgende generatie erfgoedprofessionals wordt opgeleid en of dit aansluit op de praktijk. Als start van mijn onderzoek organiseerde ik in juni 2017 een internationaal werkcongres in Tampere, Finland, waar experts in erfgoedmanagement vanuit de hele wereld met elkaar in gesprek gingen over basisvoorwaarden van erfgoedmanagement als een vak. Mijn paper *Teaching Archaeological Heritage Management - Towards a Change in Paradigms*, dat voort is gevloeid uit dit congres is inmiddels gepubliceerd in *Conservation and Management of Archaeological Sites*.

Het tweede artikel van mijn onderzoek is toegespitst op het Verdrag van Faro en zal gaan over de vaardigheden die een erfgoedprofessional nodig heeft om in de geest van dit Verdrag te werken en wat er nodig is nodig met betrekking tot onderwijs en training om deze vaardigheden te ontwikkelen en te verankeren in bestaande of nieuw te ontwikkelen curricula.

Het Faro Verdrag is een Europees verdrag, daarom is een Europese vergelijking wenselijk. Naast Nederland heb ik gekozen voor Finland en België (Vlaanderen). Finland heeft het Faro Verdrag ondertekend, geratificeerd en geïmplementeerd, dit maakt het een interessant land om mee te nemen in dit onderzoek. Het Verdrag is sinds 1 september 2018 van kracht.

België (Vlaanderen) heeft het Verdrag vooralsnog alleen ondertekend. Doordat er nauw wordt samengewerkt tussen Nederland en België (Vlaanderen) is het interessant om ook België (Vlaanderen) in dit onderzoek mee te nemen.

Naast een literatuurstudie en questionnaire organiseer ik in februari 2020 vier focusgroepen: 1 in Nederland, 1 in België (Antwerpen) en 2 in Finland (Helsinki en Rovaniemi), gezien de grootte van het land en de grote (culturele) verschillen tussen Noord en Zuid. Per focusgroep worden max. 8 deelnemers uitgenodigd die een bepaalde groep belanghebbende vertegenwoordigen: docenten (universiteit, hogeschool en CPD), overheid, consultants/zelfstandigen, museumsector, natuur-cultuur.

Vorbereiding

Zou ter voorbereiding op de focusgroep het [Verdrag van Faro](#) willen lezen ([niet-officiële vertaling](#)) en alvast na willen denken over de onderstaande vragen? Het gaat hier niet om een schriftelijk uitgewerkt antwoord, het idee van de focusgroep is om gezamenlijk van gedachten te wisselen en tot inzichten te komen met betrekking tot de centrale vraag:

Welke vaardigheden heeft een erfgoedprofessional nodig om volgens de 'Faro-methode' te werken en wat is nodig met betrekking tot onderwijs en training om deze vaardigheden te ontwikkelen en te verankeren?

- Wat vindt u van de centrale Faro gedachte om de mens centraal te stellen en erfgoed als *social, economic and political resource* in te zetten voor het stimuleren/faciliteren van sociaal-maatschappelijke meerwaarde?
- Heeft u in uw werk op enige manier te maken (gehad) met (het stimuleren en faciliteren) van erfgoedparticipatie?
- Heeft u in uw werk op enige manier te maken (gehad) met (het stimuleren en faciliteren) van sociaal-maatschappelijke meerwaarde?
- Welke kennis en vaardigheden identificeert u als erfgoedprofessional met erfgoedparticipatie en het stimuleren en faciliteren van sociaal-maatschappelijke meerwaarde door middel van erfgoed?
- Zouden deze kennis en vaardigheden opgenomen kunnen/moeten worden in het onderwijsaanbod voor erfgoedprofessionals?

Opnames

Er worden geluidsopnames gemaakt van de focusgroep-bijeenkomsten. Foto's worden alleen gemaakt en gebruikt met toestemming van de deelnemers. Zou u alvast het bijgevoegde *informed consent form* willen lezen? Ik zal het formulier printen, zodat u dat 4 februari kan ondertekenen.

Vergoeding

Als u gebruik wilt maken van de reiskostenvergoeding en compensatie zou in dan bijgevoegd formulier ingevuld en ondertekend mee willen nemen?

Verklarende woordenlijst

Erfgoedprofessional: Iemand die zich beroepsmatig bezighoudt met erfgoed. Mijn specifieke interesse gaat uit naar professionals die een erfgoedopleiding hebben gedaan, nu doen en/of educatie en training voor erfgoedprofessionals verzorgen.

Faro-methode: Een manier van werken die oog heeft voor uitgangspunten in het Faro Verdrag: de waarde van erfgoed voor de samenleving en de participatie van de samenleving bij erfgoed. Dit is (nog) geen uitgeschreven op uitgedachte methode.

Erfgoedgemeenschap: Een gemeenschap van individuen (en organisaties) die zich identificeren met een bepaald soort cultureel erfgoed dat ze willen behouden en doorgeven aan volgende generaties. Het kan een gemeenschap zijn omdat men dezelfde geografische wortels heeft, verbonden met taal of religie, bijvoorbeeld de Molukse of Joodse gemeenschap, maar ook een historische kring in een dorp. Het kan een gemeenschap zijn uit belangstelling voor een bepaalde type erfgoed dat de focus vormt voor de activiteiten, bijvoorbeeld een numismatiekvereniging of een groep heggenvlechters. Het kunnen ook stichtingen en verenigingen die zijn opgericht met als doel een bepaald erfgoed te behouden, zoals erfgoedvereniging Heemschut, de stichting Oude Groninger Kerken, de Molenstichting, de SKBL.

Sociaal-maatschappelijke meerwaarde: De opbrengst voor de maatschappij. Denk aan veiligheid, sociale weerbaarheid, sociale cohesie, leefbare woonomgeving, het vermogen om met tegenstellingen om te gaan, etc.

Bijlage 3 – Hand-out Focusgroepen Engels

Hand Out Focus Group Faro Skills

Tuesday 25 February 2020, 10.00-12.00, Helsinki, Oodi Library, group room 4 (2nd floor)

Thursday 27 February 2020, 13.00-15.00, University of Lapland, meeting room F4020

Moderator: Annemarie Willems (AW Heritage Consultancy, Helsinki University, Cultural Heritage Agency of the Netherlands)

Background

In 2005 the Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, or Faro Convention, was adopted by the Council of Europe. Finland signed the Faro Convention in 2017 and ratified it in 2018, the same year it came into force. The Convention emphasizes the social and connecting value of heritage and the importance of participation by citizens.

In 2019 the Dutch minister for Education, Culture and Science expressed the wish to ratify the Faro Convention. The Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) has therefore launched the Faro Programme that aims to make citizens' initiatives and participation a natural and self-evident part of heritage practice. The programme is being run in close collaboration with heritage organizations in accordance with the motto 'learning by doing'. The RCE will start by establishing a network of experts and communities. In pilot projects, the RCE will then develop joint methods and instruments that government bodies, heritage organizations and heritage communities can put to work in practice. The results of the programme will provide a recommendation for the Dutch Minister of Education, Culture and Science on the ratification of the Faro Convention. This will be accompanied by an implementation plan for policy relating to citizens' initiatives in the heritage sector.

Within the context of this programme, commissioned by the RCE and as part of my PhD research, I'm investigating how heritage professionals can work with this Convention and which knowledge and skills they need to work in accordance with the notion of cultural heritage as presented in the Convention.

My Research

I'm an external PhD student at Helsinki University, living in the Netherlands. I also work as a freelancer in the heritage sector (AW Heritage Consultancy) and I'm part-time employed by the RCE within the Faro Programme.

My PhD research focuses on Heritage Management Education (HME) and how the next generation of heritage professionals is being educated, and whether this fits with the actual practice. The preliminary title of my research, which I started in 2017, is 'Heritage Management Education (HME) – Towards Innovative Teaching Methods Reflecting Contemporary Aspects and Needs of Heritage and its Management Requirements'.

In 2017 I co-organized an international working conference in Tampere where experts in heritage management from all over the world discussed the basic requirements of heritage management as a course. The outcome was used as the basis for a paper entitled *Teaching Archaeological Heritage Management - Towards a Change in Paradigms*, which has been published in *Conservation and Management of Archaeological Sites*.

My second publication will focus on the Faro Convention, and the knowledge and skills that heritage professionals would need to work in accordance with the spirit of the Convention. What education and training are needed to develop these skills and implement them into new or existing curricula? The Faro Convention is a European Convention and therefore a comparison with other European nations is useful. Besides the Netherlands, I have selected Finland and Belgium (Flanders). I chose Finland because the Faro Convention has been implemented and ratified there and because of my Helsinki University affiliation. Belgium is an interesting country, because even though the Convention has not been ratified, especially in Flanders, 'Faro' is already very visible in the heritage field. In addition to a literature review and a questionnaire, I will organise 5 focus groups in February 2020: 2 in the Netherlands, 1 in Belgium (Antwerp) and 2 in Finland (Helsinki and Rovaniemi). For each focus group I will invite representatives of certain stakeholder groups: teachers ((applied) university, CPD), government, consultants, museum sector, nature-culture.

Preparation

In preparation of the focus group I would like to ask you kindly to read the Faro Convention and think about the questions below? The aim of the focus group is to exchange thoughts and ideas, and to gain new insights with regards to the central question:

Which skills and knowledge does a heritage professional need to work in accordance with the 'Faro-method' and what is needed with regards to education and training to develop and implement these skills?

- What do you think about the central Faro idea to place people at the centre and to use cultural heritage as a social, economic and political resource for achieving societal goals?
- Do you have professional experience with (stimulating and facilitating) heritage participation?
- Do you have professional experience with the application of cultural heritage to achieve societal goals?
- Which knowledge and skills do you think heritage professionals need to engage in heritage participation and the use of cultural heritage as a social, economic and political resource to achieving societal goals?
- Could and should these skills and knowledge be implemented in curricula for heritage professionals?

Recording

An audio recording of the focus group will be made. Pictures will only be taken with approval from the participants. Could you please read the attached informed consent form before coming to the focus group? I will print the form, so that you can sign it before we start the meeting.

Glossary

Heritage professional: Someone that, as a professional, engages with cultural heritage. My specific interest is in professionals that have a degree in a cultural heritage related field and/or provide education/training for heritage professionals.

Faro-method: A way of working that recognizes the principles of the Faro Convention: the value of heritage for society and the participation of society in heritage. This is not (yet) an officially defined method.

Heritage Community: A community of individuals (and organizations) that identify themselves with heritage (a landscape, building, object, tradition, etc..) that they wish to preserve and pass on to future generations. This community can be connected through for example geographical roots, language, religion, shared interest for a certain type heritage, or associations that were established with the aim to preserve a certain type of heritage.

Social value: The proceeds for the community, e.g. safety, poverty reduction, social resilience, social cohesion, pleasant living environment, the ability of dealing with contradictions.